

Dini Tetkikler Dergisi

e-ISSN: 2645-9132
Cilt: 5 Sayı: 1 (Temmuz 2022)

**Mardin Gökçe Köyü ve Çevresinde Kullanılan Arapça Atasözleri
(Karşılaştırmalı Tematik Bir Çalışma)**

M. Ali Kılav Araz	
Doç. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Ankara/Türkiye	
furuzem@gmail.com	ORCID: 0000-0002-1009-2100
İzzettin Çelik	
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Lefkoşa/KKTC	
celikizzettin217@gmail.com	ORCID: 0000-0002-1641-0878

Makale Bilgileri		
Tür Araştırma Makalesi		
Geliş Tarihi 3 Haziran 2022	Kabul Tarihi 21 Temmuz 2022	Yayın Tarihi 31 Temmuz 2022
Atıf Araz-Çelik, M. Ali Kılav-İzzettin. "Mardin Gökçe Köyü ve Çevresinde Kullanılan Arapça Atasözleri (Karşılaştırmalı Tematik Bir Çalışma)= <i>Arabic Proverbs Used in Gökçe Village and Surroundings Of Mardin (A Comparative Thematic Study)</i> ". <i>ULUM</i> 5/1 (2022), 65-106. https://doi.org/10.54659/ulum.1125798		
CC BY-NC 4.0 Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial Lisansı altında lisanslanmıştır.		

Mardin Gökçe Köyü ve Çevresinde Kullanılan Arapça Atasözleri (Karşılaştırmalı Tematik Bir Çalışma)

Öz

Atasözü, ataların, uzun deneme ve gözlemlere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren ve kalıplaşmış bir biçimi olan, kamuca benimsenmiş kısa, özlü söz olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan ve güzide illerinden biri olan Mardin vilayetindeki Gökçe köyü ve çevresinde kullanılan atasözlerinin, fasih Arapça ve Türkçedekilerle karşılaştırmalı bir şekilde ele alınması hedeflenmiştir. Toplam on sekiz tema ve yetmiş atasözünün ele alındığı çalışmamızda bölge halkının kullanımının yanında atasözlerinin standart Arapçası da verilerek Türkçedeki karşılıkları ile de değerlendirilmiştir. Karşılaştırmalarda atasözlerine erişilemediği durumlarda hem Türkçe hem de Arapçada benzer anlamda kullanılan şiirlere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bazı atasözlerinin hikayelerine de yer verilmiştir. Zira bir atasözünün hikayesini bilmenin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Mardin Gökçe köyü ve çevresinde kullanılan atasözlerini ele almak suretiyle; yaşlı nüfusun vefatıyla yok olma tehlikesi ile yüz yüze kalabilecek olan sözlü kültürü kayıt altına alarak gelecek nesillere aktarmak da bir başka hedefdir. Diğer taraftan bu bölgede konuşulan dilin edebi ve kültürel zenginliğine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sözlü Kültür, Arap Dili, Lehçe, Atasözü, Mardin, Gökçe Köyü

Arabic Proverbs Used in Gökce Village and Surroundings Of Mardin (A Comparative Thematic Study)

Abstract

It is possible to define a proverb as a short, concise saying, which is a stereotyped form, which gives judgments of ancestors based on long trials and observations as a general rule, wise thought or advice. In this study, it is aimed to examine the proverbs used in and around Gökce village in Mardin province, one of the prominent provinces in the Southeastern Anatolia region of Turkey, in a comparative way with those in fluent Arabic and Turkish. In cases where proverbs cannot be accessed in comparisons, there are similar similarities in both Turkish and Arabic. In our study, in which a total of eighteen themes and seventy proverbs were discussed, besides the usage of the people of the region, the standard Arabic of the proverbs was also given and evaluated with their Turkish equivalents. In cases where proverbs cannot be reached in comparisons, poems that are used in a similar sense in both Turkish and Arabic are included. In addition to this, the stories of some proverbs are also included. Because it is possible to say that it is important to know the story of a proverb. Also, by considering the proverbs used in Mardin Gökce village and its surroundings; Another goal is to record the oral culture, which may face the danger of extinction with the death of the elderly

population and transfer it to future generations. On the other hand, it is also aimed to contribute to the literary and cultural richness of the language spoken in this region.

Keywords

Oral Culture, Arabic Language, Dialect, Proverb, Gökçe Village

Giriş

Atasözleri bir toplumun düşünce, yaşam tarzı, örf ve adetlerinin izlerini barındıran ve geçmişin tecrübelerini geleceğe aktaran kimlik kodları, kültür aynalarıdır. Sözelimi Araplar bedevi bir toplum olmaları ve ulaşımında deveyi kullanıyor olmaları hasebiyle "إِذَا جَاءَ أَجَلَ الْبَعِيرِ، حَامَ حَوْلَ الْبَيْرِ" "Devenin eceli gelirse, kuyu etrafında dönüp dolaşır." ifadesini kullanmışlardır. Gökçe köyü çevresinde yaşayanlar eskiden geçimlerini hayvancılıkla sağladıkları için benzer bir kullanımla "Vaqt əl-‘anəz Allā yədrəbā ətrəh tākəl xəbz ər-rā’i." "Keçinin eceli gelince, gider çobanın ekmeğini yer." ifadesini kullanmışlardır. Dolayısıyla toplumun kendini ifade ediş biçimi atasözlerine yansımış ve bizim birtakım çıkarımlarda bulunmamıza olanak tanımıştır. Gökçe köyü ve çevresi atasözlerinin, genel anlamda Arapçasının en büyük dezavantajlarından bir tanesi de yazılı olarak kullanılmaması ve sözlü aktarıma dayanması, zamanla dilde kelime erozyonları ve diğer baskın dillerin hegemonyası altında kalarak kaybolmayla karşı karşıya kalmak gibi birtakım sorunları taşıyor olmasıdır. Dolayısıyla bu çalışmadaki amaç; sözlü kültürün hâkim olduğu bölgede arkaik lehçelerden olan, *qiltu* lehçelerinin en klasik olanı Mardin Arapçasını² ve Mardin Arapçasında kullanılan Arapça atasözlerini, Fasih Arapça (Standart Arapça) ve Türkçede kullanılan atasözleriyle karşılaştırmalı bir şekilde ele alarak benzer ve farklı özelliklerine değinmek, yaşlı insanların vefatıyla yok olmayla karşı karşıya kalabilecek meselleri kayıt altına alarak bu atasözlerinin sonraki nesillere aktarılmasını sağlamak, Arap dünyasında yerini modern sözcüklere bırakan birçok sözcüğün Mardin Araplarının dilinde korunduğunu göstermek ve bölgenin edebi, kültürel birikimine katkı sağlamaktır.

Araştırmada, "nitel araştırma yöntemi/yarı yapılandırılmış görüşme tekniği" esas alınmıştır. Nitel araştırma: "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma"³ şeklinde tarif edilmektedir. Saha çalışması 25.04.2021’de başlamış 23.07.2021 tarihinde tamamlanmıştır. Araştırma günümüzde Mardin Gökçe köyü ve Çevresinde ikamet eden, yerel/mahallî Arapçayı konuşabilen ve konuşulmuşu anlayabilen; bir başka ifadeyle lehçeye hâkim ve geneli yansıtabilecek nitelikte 18 (on sekiz) kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kaynak kişiler, gönüllülük esasına dayanarak atasözlerine yönelik daha isabetli tespitlerin yapılabilmesi için genelde 50 yaş üzeri kişiler arasından seçilmiştir. 50 yaş ve üzeri olan kişilerin daha arı, saf ve katıksız bir Arapça kullanıyor olmaları, ancak daha genç olanların teknolojinin gelişmesi ve birçok mecrada Türkçeyi kullanmaları ve Türkçenin tesirinde kalmaları nedeniyle o dil safiyetinin biraz daha zayıf olması bizi, bu şekilde bir tercihe sevk etmiştir. Dil, doğası gereği

¹ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1972), 1/87.

² Otto Jastrow, "Türkiye’de Arapça Dialektleri-Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru", çev. Muna Özenen, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/2 (2015), 64.

³ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2011), 39.

zamanla değişime maruz kalabilen bir olgudur. Zaman içerisinde insanların söz konusu kavramlara yüklemiş oldukları mana ve kelimelerin telaffuzu değişiklik gösterebilir. Bu bağlamda araştırma, icra edildiği zaman dilimiyle sınırlı olacaktır. Araştırma coğrafi açıdan Mardin'in Gökçe köyü ve çevresinde ikamet eden Araplar tarafından kullanılan Arapça atasözlerinin incelenmesi şeklinde sınırlandırılmıştır. Folklor ile ilgili yapılan çalışmalarda folklorun sadece Latin Alfabetiyle ya da sadece Arapça olarak yazılması çalışmanın dar bir bölgede kalmasına ve etki sınırlarının daralmasına yol açmaktadır. Bu yüzden çalışmada; lehçede kullanılan atasözlerinin Arapça ve Latin Alfabetiyle yazılışını ve fasih Arapçada karşılığı olarak kullanılan atasözlerinin Arapça yazılışı ve tercümesini ayrıca anlam bakımından uyum gösteren veyahut benzer anlam ihtiva eden Türkçe atasözüne de yer verilmiştir. Atasözleri karma bir sıraya göre düzenlenmiştir. Bu atasözlerinin fasih Arapçadaki ve Türkçedekilerle karşılaştırılmasına çalışılmıştır. Karşılaştırmalarda atasözlerine erişilemediği durumlarda hem Türkçede hem de Arapçada benzer anlamda kullanılan şiir ve deyimlere yer verilmiştir.

Araştırmada verilerin analizinde kullanılan üç farklı yaklaşım çeşidinden yararlanılmıştır. Verilerin orijinal formuna bağlı kalınmış ve ifadeler betimsel bir yaklaşımla sunulmuştur. Verilerin karşılaştırmalı analizlerine de yer verilmiştir. Betim ve tematik tahlillerin yanı sıra veriler işlenirken konuya dair birtakım çıkarım ve yorumlarda bulunulmuştur.

Mardin'in halihazırda, Savur, Yeşilli, Nusaybin, Ömerli, Mazıdağı, Midyat, Derik, Kızıltepe Dargeçit ve Artuklu olmak üzere on ilçesi bulunmaktadır.⁴ Çalışmanın etrafında şekilleneceği Gökçe mahallesi; Merkez belde olan, Artuklu ilçesine bağlıdır. Toplam nüfusu 9.993'tür. Bu nüfusun 5.075'i erkek, 4.918'i kadındır.⁵ Gökçe ile alakalı şu bilgilere yer verilmektedir:

"Selâh, Kızıltepe kazasına bağlı, 1960 sayımına göre, 822 nüfuslu bir köydür. Yeni ismi Gökçe'dir. Halkı Müslümandır."⁶

Mezkûr bilgilerden anlaşılacağı üzere köyün daha önce Kızıltepe ilçesine bağlı olduğu ve eski isminin Selâh olduğu anlaşılmaktadır. Selâh isminin menşei ile alakalı yaptığımız şahsi mülakatlarda bu kelimenin, eski zamanlardan beri köyler arasında yaşanan husumetleri, anlaşmazlıkları, kan davalarını çözüme kavuşturma ve arabuluculuk yapmaları sebebiyle köy halkının bu ismi aldığı belirtilmektedir. Serdedilen diğer görüş ise Selâh isminin, köyde birçok alim, evliya ve salih zat yaşadığı ve buna binaen de köye "Daru's-Sülâhâ" isminin verildiğidir. Keza komşu köy olan Göllü köyünde Hristiyanların yaşadığı ancak Gökçe'de başlardan beri Hristiyan bulunmadığı ve ıslah edenler manasına gelen "muslihlerin" yaşadığı dolayısıyla Selâh tesmiyesinin bu cihetle verildiğinin muhtemel olduğu zikredilmektedir. Mülakat yaptığımız şahıs köy halkının demografik olarak farklı ailelerden oluştuğu ve farklı Arap ülkelerinden, geçmişte yaşanan iç göçlerle buraya geldiklerini belirtmektedir. (KK:5)

Çalışmamızın etrafında şekillendiği Gökçe mahallesi ve çevresinin ortak özelliği öncelikle Havass-ı Hümayun ve Tat köyleri olarak biliniyor olmalarıdır. Gökçe köyü ve çevresi ifadesiyle Tat aşiretleri ve Havass-ı Hümayun köyleri kastedilmektedir.⁷ Arapça kökenli bir kelime olan has; "Osmanlılar'da padişaha, hanedan mensuplarına, yüksek devlet görevlilerine ait şahsî mülk, arazi, yıllık gelir ve dirlikler için kullanılan

⁴ T.C. Mardin Valiliği, "Kaymakamlıklar" (Erişim 27 Temmuz 2021).

⁵ Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları, "Mardin Artuklu Gökçe Mahallesi Nüfusu" (Erişim 27 Temmuz 2021).

⁶ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1969), 70.

⁷ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011), 71.

bir terimdir.”⁸ Bunlar “*Selâh (Gökçe), Tell-Fis (Eskin), Mezra (Ekinlik), Gülharin (Ortaköy), Kus (Yaylı), Dıkuk (Kumlu), Bozkatri (Boztepe), Tüllik Ulya ve Sufla*” köyleridir ve bu köyler Mardin kasabasının güneyindedir.

Anadolu’da konuşulan Arapça lehçeleri ve edebi ürünleriyle alakalı ilk araştırmaların batılılar tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Ancak son zamanlarda Türkiye’de de bu alana ilgi artmış ve çalışmalar hız kazanmıştır. Bu çalışmalardan konuyla alakalı olanlardan bazıları şöyledir:

Gamze Mutlu (2021)’nun: “*Türkçe-Arapça dil ilişkilerine tarihsel ve güncel bir bakış: Mardin Arapçası atasözleri örneği*”, Sedat Akay (2020)’ın: “*Günümüz Siirt Arapçası*”, Ahmet Abdülhadioğlu (2019)’nun: “*Sözlü Kültür Bağlamında Mardin Arapça Atasözleri*”, Ahmet Abdülhadioğlu (2019)’nun: “*Mardin’deki Arapça Sözlü Kültürünün Korunmasında Hikâye Gecelerinin Rolü*”, Zeynettin Demir (2019)’in: “*Mardin İli Midyat İlçesinde Yaşayan Mahalmilerin Folklor ve Etnografyası*”, Hadra Kübra Erkınay Tamtamış (2019)’ın: “*Baskın ve Aracı Dil Kavramları Bağlamında Türkçenin Mardin Arapçasına Etkisi*”, Halid Ahmed Abdülkadir el-Meşhedânî (2019)’nin “*el-‘Alâkatu beyne’l-Lehceti’l-Mârdiniyye ve’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-fushâ*”, Sıtkı Çiçek (2019)’in: “*Siirt Arapçesinde kullanılan atasözü ve deyimler üzerine bir çalışma*”, Emin Cengiz (2019)’in: “*Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü*”, Melike Yiğit (2019)’in: “*Hatay’ın Samandağ İlçesinde Konuşulan Arapça Üzerine Bir Derleme Çalışması*”, İbrahim Gülcü (2018)’nün: “*Hatay Altınözü Bölgesinde Konuşulan Arapça Diyalektiği: Atasözleri, Deyimleri ve Bunların Fasih Arapçayla Karşılaştırılması*”, Mehmet Şayır (2017)’in: “*Mardin’de konuşulan Arapça lehçenin sesbilgisi biçimbilgisi ve sözdizimi bakımından incelenmesi*”, Abdulhadi Timurtaş (2016)’ın: “*Siirt Arapçasında Halk Atasözleri*” ⁹ الأمثال العربية الشعبية في أسعد, Musa Alp-Yusuf Özcan (2017)’in: “*Adana-Akkapı Araçlarının Fasih Arapçayı / Kuran Arapçasını Anlama Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme*” Yaşar Acat’ın; “*Muhalleme Lehçesinde Kullanılan Atasözü Ve Deyimlerin Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözü ve Deyimlerle Karşılaştırılması*”, Abdulhakim Önel (2016)’in: “*Harran Araçlarında Dil ve Edebiyat Bağlamında Arapça Meseller ve Tahlilleri*”, Mehmet Şirin Çıkar- Abdülhadi Timurtaş (2012)’in “*Mardin yöresi Arapçasının temel özellikleri*”, İshâk Armala (1927) ‘nın: “*Selva’r-Râidîn fî Emsâl Mardin*” bu eserin müellifi aslen Mardinli olup Lübnan’da yaşamıştır. Dolayısıyla eser Lübnan’da telif edilmiştir.

Aşağıda on sekiz konu başlığı altında, toplamda yetmiş atasözü karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır:

1. Akralalık

Bu başlık altında yedi atasözüne yer verilmiştir.

1) Əbən / Bənət ‘amm-i lahm-i u damm-i. (KK-1, KK-8, KK-11, KK-15)

(بنت/ابن عمي لحمي أو دمي)

“Amcaoğlum/Amca kızım kanım ve canımdır.” “*Et tırnaktan ayrılmaz.*”¹⁰

Fasih Arapçada:

⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) “Has” (Erişim 16 Kasım 2021).

⁹ Academia, “*الأمثال العربية الشعبية في أسعد*” (Erişim 20 Temmuz 2021).

¹⁰ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Atasözleri Sözlüğü*. (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988), 1/277.

"لَا تَعْدَمُ مِنَ ابْنِ عَمِّ نَصْرًا"

"Amcaoğlunun yardımından mahrum kalmayasın."¹¹

Fasih Arapçada:

"لَا أَعْتَبُ ابْنَ الْعَمِّ إِنْ كَانَ عَاتِيًا ... وَأَغْفِرُ عَنْهُ الْجَهْلَ إِنْ كَانَ أَجْهَلًا"

"Amcaoğlu sitem etse de ben ona sitem etmem. Daha cahil olsa da bu cehaletini bağışlarım."¹²

Yukarıda zikredilen meselin şöyle bir hikayesi vardır: Savaşçılığı ve kahramanlığı ile tanınan Muallaka şairlerinden olan 'Antara b. Şeddâd, önce amcasının kızıyla evlenir, sonrasında da üstüne kendi akrabalarından olmayan birini amcasının kızı üzerine kuma olarak getirir. 'Antara, savaş vakti gelir ve savaşa gider. Bu savaşlar bazen bir yıl bazen sekiz ay bazen de altı ay sürerdi. Bu savaş da tam kış mevsimine denk gelmektedir. Savaş yapılır sona erer ve 'Antara'nın eşleri onun geleceğini haber alırlar. Yabancı gelin içeri girer, çıkar 'Antara'nın yolunu gözler ancak henüz 'Antara gelmemiştir. Uyku bastırınca gidip uyur. Yağmurlar yağmakta, hava bir açılıp bir ayaz olmaktadır. Amcasının kızı ise dışarı çıkar ve yolunu gözlemeye koyulur. Semanın yedi defa açıldığını ve yedi defa ayaz olduğunu sayar. Bu sırada 'Antara da havanın açılıp kapanmasını, hangi eşinin daha sadık olduğunu anlamak için saymıştır. Şafağa doğru 'Antara gelir ve yabancı yani akrabası olmayan hanımın yanına gider ve orada sabahlar. Amca kızı da gider kendi yatağında uyur. Sabah olur, gün ağarır. 'Antara hanımlarına seslenir. Gelin söyleyin bakalım! kim benim yolum gözlüyordu? Yabancı gelin: "Bir görse seni o kadar bekledim ki hava bir açılıp bir ayaz oluyordu." der. Amcasının kızına dönerek, kaç defa hava açılıp kapandı? diye sorar. Amca kızı da: "hava yedi defa açıldı ve yedi defa ayaz oldu." der. 'Antara da: "BƏNƏT/ƏBƏN 'amm-i lahm-i u damm-i." cevabını verir. "Sen gerçekten de yolunu gözledin. Çünkü bende kervanda gelirken saydım, hava yedi defa açıldı ve yedi defa kapandı." der.

Kan hısımlığında amcaoğullarının akrabalar arasındaki değerini ve akrabalık bağının ne kadar önemli olduğunu ifade etmek için söylenir.

2) Əd-dem mēysēr mayy. (KK-1, KK-8, KK-11, KK-12)

(إِدْمَ مَايْسَارَ مَي)

"Kan su olmaz."

Aksoy, yaptığı bölge çalışmasında "*Kan su olmaz.*"¹³ atasözünün birebir kullanımını zikreder.

Akrabalık bağlarının güçlü olduğuna, bu bağın kolay kolay kopmayacağı anlamına gelen bir sözdür.

3) Əl-mā damm-ū 'alā əkrā'ī mā yəşér lī ra'ī. (KK-5, KK-11, KK-18)

(إِلْمَا دَمُو عَلَي إِكْرَاعِي مَا يَصِيرُ لِي رَاعِي)

¹¹ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988), 2/377.

¹² Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 369.

¹³ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler: Bölge Ağızlarında* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004), 1/62.

“Kanı ökçelerime bulaşmayan, beni koruyup kollamaz.” Meselde geçen *إكراع* kelimesi paça anlamına gelmektedir. Burada doğurmaktan kinaye olarak kullanılmış. Yani kanı (doğum esnasında çıkan kan) paçalarımından akmayanın bana faydası olmayacağı ifade edilmek istenmektedir.

Fasih Arapçada:

"وَلَدُكَ مِنْ دَمِي عَقِيْبِكَ"

“Ökçelerini kana bulayan senin çocuğundur.”¹⁴

“Elden oğul, külden tepe olmaz.”¹⁵

Bir insana ancak ve ancak çocuklarının sahip çıkacağı, el çocuklarının faydasız olduğunu kendi kanından canından olanların sana faydası olduğunu ifade etmek için söylenir.

4) əl-mā labaṭ əb-şərrətī mā nəfə'nī lə kəbrətī ū lā tərfa'uhu əş-şəmā 'aley. (KK-5, KK-11)

(إِلْمَا لَبَطَ إِنْصِرَّتِي مَا نَفَعْنِي لِكَبْرَتِي وَلَا تَرَفَعُو إِشْمَةَ عَلَيَّ)

“Karnımda taşımadığım kişinin, yaşlandığımda bana faydası olmaz ve benim düştüğüm zor durumlar da umurunda olmaz.”

Fasih Arapçada:

"لَا يَرْحَلُ رَحْلَكَ مَنْ يَسَّ مَعَكَ"

“Senle olmayan, senin yükünü çekmez.”¹⁶

“Çam ağacından ağır olmaz, el çocuğundan oğul olmaz.”¹⁷ “Elden oğul olmaz.”¹⁸

Bu mesel de bir önceki meselle aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir insana ancak ve ancak çocuklarının sahip çıkacağı, el çocuklarının faydasız olduğunu kendi kanından canından olanların sana faydası olduğunu ifade etmek için söylenir.

5) əbn əl-əbən mələk, əbn-əl-xatan 'ələk. (KK- 11)

(إِبْنُ الْإِبْنِ مِلْكُ إِبْنِ الْخَتَنِ عَلِيٍّ)

“Oğlun evladı meliktir, damadın evladı sakızdır.” *“Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü.”*¹⁹

Bu konuda Farazdak (öl. 114/732) şöyle diyor:

"بُنُونًا بَنُو أَبْنَائِنَا وَبَنَاتِنَا ... بَنُوهُنَّ أَبْنَاءُ الرِّجَالِ الْأَبَاعِدِ"

¹⁴ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/363.

¹⁵ Metin Yurtbaşı, “Özbekistan’dan ve Anadolu’dan Çocuk Atasözleri”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 7/13 (01 Aralık 2014), 142.

¹⁶ Ebû Feyd Müerric b. Amr b. Haris Müerric es-Sedûsî, *Kitâbu'l-Emsâl*, thk. Ramazan Abduttevvab (Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1983), 51.

¹⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/216.

¹⁸ Metin Yurtbaşı, “Özbekistan’dan ve Anadolu’dan Çocuk Atasözleri”, 142.

¹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/399.

“Evlatlarımızın evlatları, evlatlarımızdır. Kızlarımızın evlatları elin evlatlarıdır”²⁰

Bu mesel de oğulun evladının aile arasındaki yerine dikkat çekmek için söylenir.

6) Əl-aqārəb kâ-l ‘aqārəb.(KK-18)

(الْأَقَارِبُ كَالْعَقَارِبِ)

“Akrabalar akrep gibidir.” “Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini.”²¹ “Biri biri, adamı yer diri diri.”²²

Fasih Arapçada:

"الْأَقَارِبُ هُمُ الْعَقَارِبُ"

“Akrabalar akrebin ta kendisidir.”²³

Cahiliye dönemi şairlerinden Tarafa b. El-‘Abd şiirinde şöyle diyor:

"فَطَلَمُ ذَوِي الْقُرْبَى أَشَدُّ مَضَاظَةً ... عَلَى الْمَرْءِ مِنْ وَقَعِ الْحُسَامِ الْمُهَنْدِ"

“Kişiye akrabalarının zulmü keskin çelik kılıç darbelerinden daha acıdır.”²⁴

Bazı akrabaların vereceği zararı, yabancı kimselerin veremeyeceğini dolayısıyla temkinli olunması gerektiğini ifade etmek için söylenir.

7) Darb əl-ahəl sahəl. (KK-17)

(دَرْبِ لِأَهْلِ سَهْلٍ)

“Akraba yolu kolaydır.”

Kız alıp verirken, bir şey satın alırken akrabanın daha çok kolaylık sağladığını, akrabaların müsama-hakâr olduğunu ifade etmek için söylenir.

2. Haset

Bu başlık altında bir atasözü ele alınmış, konuyla alakalı hadis ve şiirlere yer verilmiştir.

8) Əl-hāsūd mā-yzūd. (KK-1, KK-15, KK-16)

(الْحَاسُودُ مَا يَزُودُ)

“Haset eden kimse artmaz/refaha erişmez.”

²⁰ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Maḥbub el-Kinani el-Leysi Cahiz, *Kitābu'l-Hayevân*, thk. Muhammed Basil Uyun Seved (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/238.

²¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/132.

²² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/197.

²³ İbn ‘Abdirabbih Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-İkdü'l-ferîd* (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 3/38.

²⁴ Meydani, *Mecmaü'l-emsal*, 1/447.

Aslında bu atasözü halk arasında (z) harfi ile okunsa da o (s) dir. Yani **ما يسود** haset eden efendi/yönetici/hâkim/lider olamaz. Biçiminde olması daha doğru olduğu kanaatindeyiz.

Bu minvalde şu beyti zikredilebilir:

تصفو على المحسود نعمة ربه ... ويذوب من كمد فؤاد الحاسد²⁵

“Kıskanılan kimseye rabbinin nimeti berraklaşırken hasetçinin gönlü kahırdan eriyor.”

Hadis-i Şerif’te ise şöyle buyrulmaktadır:

"الحسدُ يأكلُ الحسَنَاتِ، كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الحَطَبَ"

“Haset, odunun ateşi yediği gibi iyilikleri yer bitirir.”²⁶

Fasih Arapçada:

"لَيْسَ لِلْحَاسِدِ إِلَّا مَا حَسَدَ"

“Hasetçiye hasedinden başka bir şey yoktur.”²⁷ Yani hasetçi hiçbir şey elde etmez, elde ettiği tek şey hasedir.

"الحَسُودُ لَا يَسُودُ"

“Haset eden kimse, adam olamaz.”²⁸

Bu mesel hasedin ve hasetçinin zemmi için kullanılır.

3. Ayıp ve Kusur

Bu başlık altında üç atasözünün karşılaştırması yapılmış ve mesellerde geçen bazı özel ifade ve lakapların açıklaması yapılmıştır.

9) əl-ğamel lō yərā sanāmū kân hār əb-zemānū. (KK- 11)

(الْجَمَلُ لَوْ يَرَى سَنَامُو كَانَ حَارَ إِزْمَانُو.)

10) əl-ğamel lō kân ʔalla‘ ‘alā sanāmū kân hār əb-zemānū. (KK-17)

(الْجَمَلُ لَوْ كَانَ طَلَعَ عَلَى سَنَامُو كَانَ حَارَ إِزْمَانُو.)

“Deve hörgücünü görseydi/baksaydı, kaderine hayret ederdi.” “Kazan kazana kara demiş.”²⁹ “Ayı “akım”, kirpi “yumuşaqım” demiş.”³⁰

Fasih Arapçada:

²⁵ Ahmed el-Hâşimî, *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 51.

²⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Bahru'z-zehhâr musnedu'l-Bezzâr*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, 1988), 12/336.

²⁷ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 201.

²⁸ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 230.

²⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/352.

³⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/167.

"عَبْرُ بَجَيْرٍ بِجَيْرٍ نَسِيٍّ بِجَيْرٍ خَيْرٌ"

"Büceyr, Bücare'yi ayıpladı ve kendi ayıplarını unuttu."³¹ Meselde geçen "Büceyr" ve "Bücare" kelimeleri lakaptır ve şişman, göbekli kimseler için kullanılır.³²

Kendi kusur ayıplarını görmeyip başkasını ayıplayan veya kendisinde bulunan ayıpla başka kimseyi ayıplayanlar için söylenir.

11) Əl-başalī ət-‘ayyəb ‘alā ş-sūmay anā ḥādde əntə maşnūnī. (KK- 11)

(إِبْصَلِي إِنْصَيْبَ عَلَيَّ تُومِي أَنَا حَادَّةٌ إِنَّتِ مَصْنُونِي)

"Soğan, sarımsağı ayıplıyor. Ben acıyım ama senin kokun var." "Yılan kendi eğriliğine bakmaz da "devenin boynu eğri" der."³³

Fasih Arapçada:

"رَمْتَنِي بِدَائِيهَا وَأَنْسَلْتُ"

"Kendi illetiyle beni ayıplayıp sıyrıldı gitti."³⁴

"تَنْهَانَا أَمْنَا عَنِ الْغَيِّ وَتَغْدُو فِيهِ"

"Annemiz kabahati işlerken, bizi ondan menediyor."³⁵

Kendi eksik ve kusurlarıyla başkalarını ayıplayanlar için kullanılır.

4. Soy ve Asalet

Bu başlık altında toplamda dört atasözüne ayrıca bir atasözünün hikayesine, bunun yanı sıra bir atasözünün kelime analizine de yer verilmiştir.

12) Əl-aşəl yəñūs əlā sab ‘əğnūs. (KK-14)

(إِلْأَصِلُ يَنْوَسُ إِلَى سَعِجِ إِجْنُوسِ)

"Kişinin aslı, yedi nesline/göbeğe sirayet eder." "Cins cins çeker."³⁶ "Otu çek, köküne bak."³⁷ "Armut dalının dibine düşer."³⁸

Peygamber Muhammed (sav) bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

³¹ Ebu'l-Hayr el-Haşimî, *el-Emsâl-li'l-Hâşimî* (Dımaşk: Dârü Sa'düddin, 2002), 163.

³² Abdülkadir Bayam, *Arap Mesellerinde Şahıs İsmi Problemi* (Kayseri: Tezmer, 2013), 36.

³³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/47.

³⁴ Ebu'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ ed-Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 2003), 47.

³⁵ Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab*, 117.

³⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/213.

³⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/403.

³⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/15.

"أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْدَ لِي غُلَامٌ أَسْوَدٌ، فَقَالَ: (هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ). قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: (مَا أَلْوَانُهَا). قَالَ: حُمْرٌ، قَالَ: (هَلْ فِيهَا مِنْ أَوْرَقٍ). قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: (فَأَتَى ذَلِكَ). قَالَ: لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ، قَالَ: (فَلَعَلَّ ابْنَكَ هَذَا نَزَعَهُ)"³⁹

"Hz. Peygambere gelip siyah renkte bir çocuğunun dünyaya geldiğinden şikâyet eden bir adama Allah Elçisi, senin develerin var mı? diye sormuş, adam evet deyince de "hangi renktedirler" demiş; adam, kızıl renkte cevabını vermiş. Resûlullah, "içlerinde boz olanı yok mu?" diye sormuş, adam "var" cevabını verince, "bu nereden olmuş?" demiş. Adam: Belki bir damarı çekmiştir, diye cevap vermiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Belki senin oğlunun da bir damarı öncekilere çekmiştir, buyurmuştur."⁴⁰

Fasih Arapçada:

"العِرْقُ نَزَاعٌ"

"Soy, sirayet edicidir."⁴¹

"أَنَّ هَذَا الشِّبْلَ مِنْ ذَاكَ الْأَسَدِ"

"Bu aslan yavrusu, o aslandan doğmadır."⁴²

Kökenin, soyun genetik olduğunu ve nesillere geçtiğini ifade etmek için söylenir.

13) əksər əl-başalı u şəmna əl-bənət təği 'alā əmmā. (KK-16, KK-17)

(إِكْسِرِ لِبَصْلِي أَوْ شِمَّةِ الْبِنْتِ تَجِي عَلَى إِمَّةِ)

"Soğanı kır kokla, kız anasına çeker." "Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al."⁴³

ي - ya'nın kelime sonunda gelmesi genellikle müennes olduğunu ifade etmek içindir.

Kızın anne terbiyesi altında yetiştiği, tutum, mizaç ve davranışlarının annesine benzeyeceğini kızın nasıl bir karaktere sahip olduğunu bilmek isteyenlerin annesine bakmaları gerektiğini ifade etmek için söylenir.

14) bī ḡənəs ḥamīr ,bī ḡənəs əklāb, bī ḡənəs ənsānāt.

(بِي جِنْسِ حَمِيرٍ بِي جِنْسِ إِكْلَابٍ بِي جِنْسِ إِنْسَانَاتٍ)

"İnsanoğlu kısım kısım, bazısı eşek bazısı köpek bazısı da insan cinsidir." "İnsan çeşit çeşit, yer damar damar."⁴⁴

Eğer başta kullanılan (bê) Kürtçedeki olumsuz eki olursa, zira ona benzemektedir. Bu durumda anlam "Asılsız/soysuz eşekler, soysuz köpekler ve soysuz insanlar vardır." anlamına gelmesi de muhtemeldir.

³⁹ Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesir-Dâru'l-Yemâme, 1993), 5/2032.

⁴⁰ Selman Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1994), 110.

⁴¹ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/55.

⁴² Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Sehâvî, *el-Cevâhir ve'd-durer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, thk. İbrâhîm Bacis (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 2/748.

⁴³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/147.

⁴⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/325.

Fasih Arapçada:

"النَّاسُ أُخْيَافٌ"

"İnsanlar çeşit çeşittir."

"أخيف" kelimesi insanların cisim ve ahlak yönünden farklı olması" manasına gelir. Ayrıca "bir gözü kara bir gözü mavi olan ata da "أخيف" denir.⁴⁵

بي (bī) harf-i cerri, Mardin lehçesinde bazen في (fī) harf-i cerri yerine kullanılabilir.

Bu meselle şöyle bir anekdot zikredilir: Adamın tekinin, bir kızı bir eşiği bir köpeği varmış. Allah'ın kudreti ile eşek ve kancık da insan oluvermiş. İnsan aslından olan kendi kızını birine, eşekten dönme kızını birine, kancıktan dönme kızını da birine evermiş. Hikâye buraya kadar anlatılır. Ancak buradan alınacak mesaj kız istenirken asaletin önemli olduğu, halk arasında kullanılagelen ibarelerden anlaşıldığı üzere sevilmeyen kızların eşekten veya kancıktan dönme gelin ve kızlar olduğu ancak iyi huylu sevilen kimselerin yani gelin ve kızların hikâyede mezkûr insan cinsinden olduğu, ifade edilir.

15) xəz əl-aşil ū nām 'al-ħaşîr.(KK-14)

(خِذِ الْأَصِيلَ أَوْ نَامٌ عَلَى الْحَصِيرِ)

"Soyluyu al, hasırda yat." Bu mesel; "Hız ıl asil u nem 'el haser"⁴⁶

Aynı ifade ve mana ile muhallemi lehçesinde de kullanılmaktadır. Yine aynı mesel telaffuz farklılığıyla beraber "Uħuż el-aşilih uv nām 'al-ħaşîr"⁴⁷ şeklinde Harran Arapçasında da kullanılmaktadır.

"Bez alırsan Musul'dan, kız alırsan asilden."⁴⁸ "Pekmezi küpten, kadını kökten al."⁴⁹

Fasih Arapçada:

"هَلْ تُنْتِجُ النَّاقَةَ إِلَّا لِمَنْ لُقِحَتْ لَهُ"

"Dişi deve, döllendiği şeyden başkasını doğurur mu?"⁵⁰

Peygamber efendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"الْعَرَقُ دَسَّاسٌ، وَأَدَبُ السُّوءِ كَعَرَقِ السُّوءِ"

⁴⁵ Ebû Ubeyd Kāsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, thk. Abdulmecîd Katâmiş (Dımaşk-Beyrut: Darü'l-me'mun li't-Türâs, 1980), 133.

⁴⁶ Zeynettin Demir, *Mardin İli Midyat İlçesinde Yaşayan Mahalmilerin Folklor ve Etnografyası* (Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2019), 114.

⁴⁷ Abdulhakim Önel, *Harran Araçlarında Dil ve Edebiyat Bağlamında Arapça Meseller ve Tahlilleri* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 52.

⁴⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/188.

⁴⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/414.

⁵⁰ Seleme b. Muslim el-Avtebî Suhârî, *el-İbâne fi'l-luğati'l-Arabiyye*, thk. Abdülkerim Halife vd. (Maskat: Vizaretü't-Türasi'l-Kavmi ve's-Sekâfe, 1999), 4/606.

“Soy sirayet eder, kötü ahlak da kötü soy gibidir.”⁵¹

Meselin hikayesi şöyledir: Bir Arap şeyhi, ağası oğluna: “xƏz əl-aşil ū nām ‘al-ħaşir.” (Asili al hasırda yat) diye nasihatte bulunur. Ancak ağanın oğlu, babasını pek ciddiye almaz. Günlerden bir gün Mardin bölgesinde kareçi diye tabir edilen çingeneleri görür ve çingenenin kızına vurulur. Onu Allah'ın emri peygamberin kavli ile istetir ve onunla evlenir. Keza köylerinden geçmekte olan bir at sahibinin de atının arkasında tayı görür ve onu satın alır. Araplarda atlara çok önem atfedilir. At sahibi: “Bu tayının ninesinin ninesinin bir kusuru var.” der. Yani bu tayın cinsinin sorunu var diye ifade eder. Ağanın oğlu: “Bu tayın ninesinin ninesinin özrü nedir?” Tayın sahibi: “Eskiden Araplar savaşa giderlerdi. Bu tayın ninesinin ninesi de su gördü mü hemen orada çöküverir, yerinden dahi kıpırdamaz.” Ağanın oğlu: “Efendi! sen daha ninesinin ninesindeki bir kusurdan bahsediyorsun. Aradan nesiller geçti bu at böyle değildir.” der ve satın alır. Ağanın oğlu üç, dört sene bu tayı iyice besler ve büyütür. Tam bir binilecek çağa getirir. Tay artık, çok güzel bir küheylan olmuştur. Atın artık tam binilecek çağa geldiğini gören ağanın oğlu, kırk arkadaşı ile birlikte, atıyla ava gitmeye karar verir. Avlanırken bir ceylanı görürler ve atları ile ceylanı kovalayıp yakalamaya çalışırlar. Ağanın oğlu herkesi geride bırakır. Bu sırada önlerine bir su birikintisi, gölet çıkıverir. Ceylan şıp diye göleti geçer. Ancak ağanın atı suda çömeliverir. Ağanın oğlu: “Fesuphanallah at sahibi bana, ninesinin ninesinde böyle bir kusur olduğunu söylemişti.” Arkadaşları yanına varınca onlara şöyle seslenir: “Benim beslemelerden yani halayıklardan evlendiğim eşimi, Allah ve sizin şahitliğinizde talak-ı selase ile boşadım.” der. Adamlardan biri: “Hayrola ağam ne oldu? Atın buraya çökmesi ile, evdeki hanımın ne alakası var?” diye sorar. Ağanın oğlu: Babam beni “Asili al hasırda da dahi olsa yat!” diye tembihlemişti. Fakir de olsan zengin de olsan, asil kimse hem kendini hem seni kollar, ırzını korur. Ama asılsız kimse, sütü bozuk kimse dar gününde hem seni hem kendini rezil eder. Ben babamın sözünü dinlemedim. At sahibi bana ninesinin ninesinde böyle bir özür olduğunu söylemişti ama ben, aslına, asaletine önem vermedim ve onu satın aldım. Şimdi bundan ibret aldım ve halayık olan eşimi boşayıverdim.” der. Oradaki arkadaşları bu duruma çok şaşırırlar. “Daha eşi bir kusur işlemedi ki niye boşadı? hakkına girdi demeye başlarlar.” Kırk gün sonra, avdan dönerler. Köye gelince köylüler ağaya: “Ağam hanımın biriyle kaçtı.” diye haber verirler. Ağa: “Ben şu, şu günden sonra, bu hanımı boşadım. Buradaki arkadaşların hepsi de şahittir. Eğer, benim boşadığım günden önce kaçtıysa, hanımımıdır, peşinden gider namusumu temizlerim. Ama filanca vakitten sonra kaçtıysa, zaten ben onu boşadım. Benim hanımım, benim namusum değildir. Peşinden gitmeme de gerek yoktur.” der köylüler de: “Ağam siz boşadıktan sonra kaçmış.” diye cevap verirler.

Evlenebilecek kızın temiz, soylu bir aileden olması gerektiğini ve böyle bir evlilik yapanların evlilik hayatında çok sorun yaşamayacağını ifade etmek için söylenir.

5. Doğruluk/Sadakat

Bu başlık altında bir atasözüne yer verilmiştir.

16) Əḳ‘ad a‘vağ əḫkī ‘adəl (KK-17)

(إِعْدُ أَعْرَاجَ إِحْكِي عَدَلٍ)

⁵¹ Ebû Muhammed Abdullah b Muhammed b Ca’fer b Hayyan Ensari İsfahani Ebü’ş-Şeyh, *Kitâbu’l-Emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevî*, thk. Abdülalî Abdülhamid Hamid (Bombay: Dârü’s-Selefiyye, 1987), 201.

“Eğri otur, doğru konuş” “Eğri otur (oturalım), doğru söyle (konuşalım).”⁵²

Fasih Arapçada:

"دَعِ الْكُذِبَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَنْفَعُكَ فَإِنَّهُ يَضُرُّكَ، وَعَلَيْكَ بِالصِّدْقِ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ يَضُرُّكَ فَإِنَّهُ يَنْفَعُكَ"

“Yalanı terk et! Sana yararlı zannettiğin yerde o, sana zarar veriyordur. Doğruluğa sarıl! Sen, onun sana zarar verdiğini zannettiğinde o, sana yarar sağlıyordur.”⁵³

Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

"فَإِنَّ الصِّدْقَ طَمَئِينَةٌ وَالْكَذِبَ رِيبةٌ"

“Doğru sözlülük huzur verir, yalancılık ise kuşkuya götürür.”⁵⁴

Kişinin her daim doğru sözlü olması gerektiğini ve yalandan uzak durmasının icap ettiğini beyan etmek için söylenir.

6. Mevsimler-Aylar

Toplamda on bir atasözleyle çalışmamızın en geniş temasını oluşturmaktadır. Burada bazı mesellerin fasih Arapçada karşılıklarına erişilemediğinde yalnızca lehçedeki karşılığına yer verilmiş; bununla beraber karşılığında kullanılan Türkçe atasözü varsa ona da değinilmiştir.

17) Eyyâr Əhşəd Əl-Əş'ir Əla kân Əxyâr.lâ t-ammən mən Əçayyâr. (KK-5, KK-11)

(أَيَّارُ إِحْصِدِ إِلِشَعِيرَ إِلَى كَانِ إِخْيَانَ)

“Mayıs ayında yaş (salatalık gibi) olsa da arpanın hasadını yap. Kuşlara karşı da güvende olma.”

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

"مَا طَلَعَ النَّجْمُ قَطُّ وَفِي الْأَرْضِ عَاهَةٌ إِلَّا رُفِعَتْ"

“Süreyya yıldızı doğunca, yerde hastalıklardan bir şey kalmaz.” Burada sebze ve meyvelere musallat olan hastalıklar kastedilmektedir. Eyyâr (Mayıs) ayında Süreyya yıldızının doğmasıyla beraber hastalıklar azalmakta ve hasat için en uygun ayın bu ay olduğu düşünülmektedir.⁵⁵

Bu ayda ekini biçmenin, hasadı yapmanın önemine vurgu yapmak için söylenir.

18) Əsbât ma-y xallî bəl-bayt Əllā Əl-Əzrāṭ. (KK-5, KK-16)

(إِسْبَاطُ مَا يُخَلِّي بِالْبَيْتِ إِلَّا الْإِضْرَاطُ)

“Şubat, evde yellenmeden başka şey bırakmaz.”

⁵² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/257.

⁵³ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/271.

⁵⁴ Ebü's-Şeyh, *Kitâbu'l-Emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevî*, 75.

⁵⁵ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sadır, 1994), 12/570.

“Geldik yüze, çıktık düze.” “Kasım’ın yüzüncü günü (15 Şubat) olunca kışın en azgın günleri geride kalır. Mevsim artık çok sıkıntı vermeden geçer.”⁵⁶

Bu ay, koyunların yaylalara çıktığı, kışın son demlerinin yaşandığı, saman, yem ve yakıt olarak kullanılan tezeğin tükendiği ve evde, kilerin boşaldığı ay olduğu için bu mesel söylenmiştir.

19) əl-mā yətlī ğarrətū mən āzār yətləyə mən bavl əl-əhmār. (KK-5, KK-11)

(إِلْمَا يَتْلِي جَرَّتُو مِنْ آذَارِ يَتْلِيهِ مِنْ بَوْلِ الْإِحْمَارِ)

“Testisini Marttan doldurmayan, eşek sidiğinden doldurur.” “Mart dokuzunda çıra yak, bağ buda.”⁵⁷ “Beşe, bakma çiftten başka işe.”⁵⁸ “Yazın gölge hoş, kışın çuval boş.”⁵⁹ “Gölgeyi hoş gören tekneyi boş görür.”⁶⁰

Bu ay, sağımın, yayık yayma gibi işlerin ve diğer birçok işin olduğu aydır. Bu zamanda bu işleri yapmayanların tedbirlerini almamaları nedeniyle çekecekleri sıkıntılara dikkat çekmek için söylenir.

20) Eylöl sər(l)ū lā-tkaylün./ şahər Eylöl sərū lā-tkaylün. (KK- 11)

(أَيْلُولُ سَيْرُو/سَيْلُو لَا تُقِيلُونُ)

“Eylül ayında yürüyün, kaylüle (öğle uykusu) yapmayın.” “Mart’ta sürmez, Eylül’de ekmezsen sabanı bırak.”⁶¹

Şiirde ise şöyle diyor:

"وَمِرْوَحَةٌ تُرَوِّحُ كُلَّ هَمٍّ ... ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ لَا بَدَّ مِنْهَا حَزِيرَانَ وَتَمُوزَ وَأَبَّ ... وَفِي أَيْلُولٍ يُغْنِي اللَّهُ عَنْهُ"

“Haziran, Temmuz, Ağustos bu üç ayda her gamı süpüren pervane olmazsa olmazımızdır.”

“Ancak Eylül ayında ise Allah bizi bu pervaneye muhtaç kılmıyor.”⁶² Bu şiirde, Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sıcakların yüksek olmasından ötürü serinlemek için pervane kullanıldığına ancak Eylül ayında sıcaklığın düşmesi neticesinde pervane kullanımına ihtiyaç kalmadığına ve havaların serinlediğine dikkat çekmektedir.

Sıcaklığın azaldığı bu mevsimde işin çok olduğunu, dinlenme ve uyku zamanı olmadığını çalışmak gerektiğini ifade etmek için söylenir.

21) əhžéran əhşəd əl-ħəntā bə-çügān. (KK- 11)

(أَحْزَارَانَ إِحْصِدِ لِحِنْطَهْ بِجُوْغَانَ)

“Haziran, buğdayı bastonla dahi olsa yerden al (biç).”

⁵⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/285.

⁵⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/387.

⁵⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/186.

⁵⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/471.

⁶⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/289.

⁶¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/387.

⁶² Butrus el-Bustânî, *Muhîtü'l-Muhît: Kâmusu'l-mutevvel li'l-lugati'l-'Arabiyye*. (Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], 1983), 537.

Haziran ayında buğdayın biçilmesi gerektiğini ifade etmek için söylenir.

22) Əş-şayf dayf lā tətrədū huvva yərōh. (KK-17)

(إصيف ضيف لا تطردو هو يروح)

“Yaz mevsimi misafirdir, onu kovma kendi gider.”

Yaz mevsiminin çabuk ve hızlı geçtiğini ifade etmek için söylenir.

23) Tammūz yəğlī əl-may bə-l kūz.(KK-7, KK-11, KK-16)

(تموز يغلي لمي بالكوز)

“Temmuz, çömlekteki suyu dahi kaynatır.”

Bir şiirde ise şöyle demektedir:

"حزيران وتموز وآب ثلاثة أشهر فيها العذاب
فإن قرنت بشهر الصوم صرنا سباتك في بواتقها تذاب"

“Haziran, Temmuz, Ağustos azabın olduğu üç ay bir de oruç ayına denk gelirse potada izabe edilen alaşım gibi oluruz.”⁶³

Temmuz ayının, yaz aylarının en sıcak aylarından olduğunu ifade etmek için söylenir.

24) Həzīrān əhşəd əl-ħənta bəç-çügān (KK-5)

(حزيران إحصيد الحنطا بچوغان)

“Haziran ayında, buğdayı bastonla da olsa biç.”

Her ne koşulda olursa olsun Mart ayında hasadın yapılması gerektiğini ifade etmek için söylenir.

25) Təbbāx yətbəx əl-ħəlū ū əl-ħāməđ.(KK-5, KK-7, KK-11)

(طباخ يطبخ الحلو أو الحامض)

“Tıbbāh (Ağustos) ekşiyi de tatlıyı da olgunlaştırır.”

Ağustos ayında ekinlerin, sebze ve meyvelerin olgunlaştığını ifade etmek için söylenir.

26) Kānūn kūn əb-baytək lā-tkūn mağnūn (KK-5)

(كانون كون إبتك لا تكون مجنون)

Kış mevsiminde, evinde otur delilik etme.”

Kış mevsiminde havaların soğuk olması ve kış mevsiminin başladığı ay olarak kabul edilmesi hasebiyle insanın evinde olması gerektiğini ifade etmek ve bu ayların soğuk olduğuna dikkat çekmek için söylenir.

27) Maṭar nīsan yəḥyī əs-səkkə ū əl-fəddan ū yənfə' lə-ərbə'in damar.(KK-5, KK-11)

⁶³ Aldiwan, “حزيران وتموز وآب” (Erişim 03 Ekim 2021).

(مَطَرُ نَيْسَانَ يَحْيِي سَكِّي أَوْ الْفِدَانَ أَوْ يَنْفَعُ لَعَرَبَيْنِ دَمَانَ)

“Nisan yağmuru: sapı, sabanı diriltir ve kırk damara fayda verir.” “Nisan yağmuru: altın araba, gümüş tekerlek.”⁶⁴ “Karakışta karlar, Mart’ta yağmaz, Nisan’da durmazsa değme çiftçinin keyfine. (Mart’ta yağmaz, Nisan’da dinmezse sabanlar altın olur.)”⁶⁵

Nisan yağmurunun; ekini yeşerttiği, onu ihya ettiğini, toprağa şifa olduğu ve çok büyük fayda sağladığını ifade etmek için söylenir.

7. Dili Koruma, Konuşma ve Susma

Bu başlık altında iki atasözüne yer verilmiştir. Lehçede kullanılan mesellerin karşılığı mahiyetinde fasih Arapçada kullanılan birden fazla ortak ve benzer atasözüne erişildiğinden söz konusu ortak mesellerin tamamı, lehçedeki meselin karşılığı olarak zikredilmiştir.

28) əl-sānək əhşānək senneytu sānək dābaṭṭu hānək. (KK-5)

(اللسانك إحصانك ستيت سانك ضبط هانك)

“Dilin bineğindir. Onu sivriltirsen (bilersen) o da seni sivriltir. Zapt edersen işini kolaylaştırır.”

“Dil ebsem (olsa) baş esen (-dir).”⁶⁶ Dilim seni dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim.”⁶⁷ “Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı söz ola agulu aşı balıla yağ ide bir söz”⁶⁸

Fasih Arapçada:

"لسانك حصانك"

“Dilin bineğindir.”⁶⁹

"إنما يعيش المرء بأصغريه"

“Kişi, iki küçük şeyle yaşar. Dili ve kalbi.”⁷⁰

"أحق شيء يسجن لسان"

“Hapsedilmeye en layık şey, dildir.”⁷¹

Dilin korunması hususunda imam Şâfiî (öl. 204/820) şöyle diyor:

"أحفظ لسانك أيها الإنسان ... لا يقتلنك؛ إنه نعبان"

"كم في المقابر من قتيل لسانه ... كانت تخاف لقاءه الأقران"

⁶⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/397.

⁶⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/343.

⁶⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/241.

⁶⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/42.

⁶⁸ Yunus Emre, *Yunus Emre Divanı : İnceleme*, ed. Mustafa Tatçı (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990), 81.

⁶⁹ Hüseyin Mehdi, *Sayd'ül-efkâr fî'l-edeb ve'l-ahlâk ve'l-hikem ve'l-emsâl* (Yemen: Mektebetü'l-Mühâmi, 2009), 1/493.

⁷⁰ Dabbî, *Emsâlu'l-Arab*, 31.

⁷¹ Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, 1/22.

“Ey insan! Dilini muhafaza et, seni öldürmesin, zira o zehirli bir yilandır. Akranlarının karşılaşmaktan korktuğu nice cengaverlere, dilleri mezar oldu, onlar dil maktulüdürler.”⁷²

Kişinin dilini tutmasının önemine, tutmaması durumunda başına türlü türlü tehlikelerin gelebileceğini ifade etmek için söylenir.

29) **Ḳāl ; ğəb-lī aṭyab əl-laḥəm ğāb-lū əl-sén ḳāl ; ğəb-lī axbas əl-laḥəm ğāb-lū əl-sén.**(KK-5)

(قَالَ؛ جِبْ لِي أَطِيبَ لَحْمِ جَابَ لَوْ إِسِينُ ، قَالَ؛ جِبْ لِي أَخْبَثَ لَحْمِ جَابَ لَوْ إِسِينُ)

“Dedi ki; et parçalarının en lezzetlisini getir, dili getirdi. “Dedi ki; et parçalarının en kötüsünü getir, dili getirdi.”

Fasih Arapçada:

"أَيْمَنُ أَمْرِي وَأَشَامُهُ بَيْنَ لِحْيَيْهِ "

“Her kimsenin bahtiyarlığı ve bedbahtlığı iki çenesi arasındadır.”⁷³

"أَشَامُ كُلِّ أَمْرِي بَيْنَ فَكَيْهِ "

“Her kişinin bedbahtlığı iki çenesi arasındadır.”⁷⁴

Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"إِنَّمَا يَعِيشُ الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ "

“Kişi, iki küçük şeyle yaşar. Dili ve kalbi.”⁷⁵

Kişiyi yüceltenin de alçaltanın da dili olduğu, onu sevdirenin de tiksindirenin de keza dili olduğunu ifade etmek için söylenir.

8. Fakirlik ve Zenginlik

Bu başlık altında dört atasözüne yer verilmiştir.

30) **əl-faḳər ḳamış mən ḥadid mā yətkatṭa’.**(KK-17)

(الْفَقِيرُ قَمِيصٌ مِنْ حَدِيدٍ مَا يَتَّقَطُّعُ)

“Fakirlik eskimek bilmeyen demirden gömlektir.”

Fasih Arapçada:

"كَأَدَ الْفَقْرُ يَكُونُ كُفْرًا "

“Fakirlik az kalsın küfür sayılacaktı.”⁷⁶

⁷² Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 2/303.

⁷³ Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/369.

⁷⁴ Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, 1/369.

⁷⁵ Dabbî, *Emsâlu’l-‘Arab*, 31.

⁷⁶ Haşimî, *el-Emsâl-li’l-Hâşimî*, 1/202.

Fakirliğin zor ve çetin bir durum olduğuna dikkat çekmek için söylenir.

31) əl-mā ‘əndū šī mā yəsvā šī. (KK-5)

(إِلْمَا عِنْدُو شِي مَا يَسْوَى شِي)

“Hiçbir şeyi olmayanın hiçbir değeri olmaz.” “Beş parası olmayanın beş paralık değeri olmaz.”

“Abanın kadri yağmurda bilinir.”⁷⁷

Fasih Arapçada:

"عَثْكَ خَيْرٌ مِنْ سَمِينِ غَيْرِكَ"

” Senin olan yavan şey, başkasının olan iyi şeyden yeğdir.”⁷⁸

En değersiz şeylerin dahi bir gün lazım olacağı ve önemsiz görülen araç ve gereçlere de ihtiyaç duyulabileceğini ve onlara sahip olmayanların sıkıntıya düşeceğini ifade etmek için söylenir.

32) əl-mā ‘əndū šī sammavhū ğāyəf ər-rəhā huvve yəşabbih ən-nās un-nās mā təḳbal taşābəhəh. (KK-5, KK-11)

(إِلْمَا عِنْدُو شِي سَمَوُهُ جَائِفٌ رِيحًا هُوَ يَصْبِحُ إِنَّاسٌ وَنَّاسٌ مَا تَقْبَلُ تَصَابِيحَهُ)

“Hiçbir şeyi olmayana yavan kokulu derler, insanlara selam sabah eder ama insanlar selamını sabahını kabul etmezler.”

يَصْبِحُ / yəşabbih (sabahlamak/selam sabah etmek): Mardin lehçesinde kinaye olarak selam, sabah etmek anlamının yanı sıra sabahleyin gelmek anlamında da kullanılmaktadır. Ancak lehçede ilk harfi يَصْبِحُ / yəşabbih şeklinde meksûr olarak telaffuz edilmektedir. Fasih Arapçada صَبَحَ / sabahleyin gelmek anlamında kullanılmaktadır.⁷⁹

“Varsa (var mı) pulun, herkes kulun; yoksa (yok mu) pulun, dardır yolun. (Paran varsa cümle alem kulun; paran yoksa tımarhane yolun).”⁸⁰

Fasih Arapçada:

"أَلْفَقْرُ فِي الْأُطَانِ غُرْبَةٌ"

“Fakirlik, vatanında dahi gurbet gibidir.”⁸¹

"مَا الْمَرْءُ إِلَّا بِدِرْهَمِهِ"

“Kişi, dirhemleriyle bilinir.”⁸²

⁷⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/105.

⁷⁸ Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, 2/89.

⁷⁹ Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/502.

⁸⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/459.

⁸¹ Mahmûd İsmail Sini vd., *Mu'cemü'l-emsali'l-Arabiyye* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1992), 4.

⁸² Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî, *et-Temsîl ve'l-muhâdara fi'l-hikem ve'l-münâzara*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1983), 197.

Bu manada şöyle bir beyit vardır:

"يُحْيِي النَّاسُ كُلَّ غَنِي قَوْمٍ ... وَيُنْخَلُّ بِالسَّلَامِ عَلَى الْفَقِيرِ"

"İnsanlar her kavmin zenginine selam verirler fakire selam vermede ise cimrilik ederler."⁸³

İbnu'l-Ahnef'in (öl. 192) bu konuda şöyle bir beyti vardır:

"يَمْشِي الْفَقِيرُ وَكُلُّ شَيْءٍ ضِدَّهُ ... وَالنَّاسُ تُغْلِقُ دُونَهُ أَبْوَابَهَا
وَتَرَاهُ مَبْغُوضًا وَكَيْسَ بِمُدْنِبٍ ... وَيَرَى الْعَدَاوَةَ لَا يَرَى أَسْبَابَهَا
حَتَّى الْكِلَابُ إِذَا رَأَتْ ذَا ثُرْوَةٍ ... خَضَعَتْ لَدَيْهِ وَحَرَّكَتْ أذْنَهَا
وَإِذَا رَأَتْ يَوْمًا فَقِيرًا عَابِرًا ... نَبَحَتْ عَلَيْهِ وَكَشَرَتْ أَنْيَابَهَا"

"Fakir yürürken her şey yürür zıddına
Bir kusuru bulunmazken sevilmez
Köpekler dahi görünce servet sahibini
Amma yoldan geçerken görse bir fakiri

Kapatır insanlar kapıları fakirin suratına
kin güderlerken ona, sebebini bilemez
hemencecik boyun eğer sallar kuyruğunu
havlar ona gösterir azı dişlerini"⁸⁴

Fakir insanların zenginler kadar kıymetinin olmadığı zengin insanlara duyulan saygının ve verilen değer fakirlere verilmediğini belirtmek için söylenir.

33) əl-fakîr ma-lû kıymî. (KK- 11)

(الْفَقِيرُ مَالُو قِيمِي)

"Fakirin değeri yoktur." "Adamın (insanın) kötüsü olmaz, meğer züğürt ola."⁸⁵ "İnsanın kötüsü (fenası) olmaz; meğer ki züğürt ola (parası olmaya)."⁸⁶

Fasih Arapçada:

"الذِّلَّةُ مَعَ الْفَلَةِ"

"Zillet, azlıkla beraberdir."⁸⁷

"لَا بِلَادَ لِمَنْ لَا تِلَادَ لَهُ"

"Malı olmayanın, memleketi yoktur. Yani fakirliği ve düşkünlüğü, insanların gözünde yeri sebebiyle dünya ona dar gelir. Kendi vatanı, memleketi dahi onu taşımaz."⁸⁸

⁸³ Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, 1/218.

⁸⁴ Ebü'l-Feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî, *el-Mustetraf fi külli fennin müstetraf* (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1998), 294.

⁸⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/117.

⁸⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/326.

⁸⁷ Askerî, *Cemheratu'l-emsâl*, 1/466.

⁸⁸ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/243.

Bu meselin şöyle bir hikayesi vardır: Maddi durumları iyi olan, iki zengin adam varmış. Bu adamlardan her biri ateşin üzerine iki et dolusu kazan ve aralarına da boş kazan koyarlar. Etler pişmeye başlayınca etler, bir berideki kazana bir ötedeki kazana düşer lakin ortadaki boş kazana bir şey düşmez. Ortadaki kazana neden hiç et düşmez? diye sorulur. Bu iki kazan zengin kazanı, zenginler etleri birbirine borç veriyor. Onlar birbirine denk. Ortadaki ise fakir kazanı onu kimse saymıyor, kıymet vermiyor. Dolayısıyla da onun kazanına bir şey düşmüyor.

9. Komşuluk

Bu başlık altında beş atasözüne yer verilmiştir.

34) Əl-ğār ləhu haq ‘ağ-ğār əlā mē təṭfi ʔn-nār. (KK-7, KK-11)

(الْجَارُ لَهُ حَقٌّ عَالِجًا إِلَى مَا تَنْطَفِي إِتَارُ)

“Komşunun komşuya hakkı, ateş sönmüncüye (kıyamet kopuncaya) kadar.”

Hadis-i şerifte komşuluğun önemine dair şöyle buyurulmaktadır: “Cebrâil, komşu hakkı üzerinde o kadar önemle durdu ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım”⁸⁹

“Komşu hakkı, Tanrı hakkı(-dır).”⁹⁰ “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.”⁹¹ “Ev alma, komşu al.”⁹²

Komşuluk hakkıyla alakalı bir beyitte şöyle diyor:

"اعْرِفْ لَجَارِكَ حَقَّهُ ... وَالْحَقُّ يُعْرِفُهُ الْكَرِيمُ"

“Komşunun hakkını tanı, gözet Asil kimse bu hakkı, gözetir elbet.”⁹³

Komşuluğun ehemmiyetini ve komşu haklarına dikkat çekmek için söylenir.

35) Avval əs'al ‘ağ-ğār ba'de həz əd-dār. (KK-14)

(أَوَّلُ إِسْأَلٍ عَلَى جَارٍ بَعْدَ خَدِّ دَارٍ)

“Önce komşusu kim diye sor. Sonra evi satın al.” “Ev alma, komşu al.”⁹⁴

Fasih Arapçada:

"الْجَارَ ثُمَّ الدَّارَ"

“Önce komşu, sonra ev.”⁹⁵

Ev alırken veya satarken komşunun, o muhit sakinlerinin, evin şekil, şemail ve yapısı kadar önemli olduğunu ifade etmek için söylenir.

36) Ğirān əl-xarab ‘azāb əl-ḳabər (KK-3)

⁸⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Komşu" (Erişim 19 Eylül 2021).

⁹⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/367.

⁹¹ İskender Pala, *Sözün Özünden Düünden Bugüne Atasözleri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 204.

⁹² Nazmi Şentürk, *Atasözleri - Deyimler - Özdeyişler* (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1999), 64.

⁹³ el-Mektebetü'l-Şâmile'l-Hadîse (al-Maktaba), "اعْرِفْ لَجَارِكَ حَقَّهُ" (Erişim 21 Eylül 2021).

⁹⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/227.

⁹⁵ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/172.

(جِيرَانِ لِحَرَابِ عَذَابِ لَقْبِرِ)

“Kötü komşu, kabir azabıdır.”

Fasih Arapçada:

"لَا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوِّ تَوَقِّي"

“Kötü komşudan korunmaya çalışman, nafiledir.”⁹⁶

"جَارُ السُّوءِ قِطْعَةٌ مِنْ نَارٍ"

“Kötü komşu, ateşten bir parçadır.”⁹⁷

Kötü komşuya sahip olan birinin sıkıntı içinde olacağı, mukabil kalacağı muameleler dolayısıyla huzursuz olacağını ifade etmek için söylenir.

37) Ğirān əl-xarab savvāne şāḥəb dār. (KK-9)

(جِيرَانِ لِحَرَابِ سَوَانَا صَاحِبِ دَارِ)

“Kötü komşu, bizi ev sahibi yaptı.” “Kötü komşu insanı (adamı) hacet (mal) sahibi eder.”⁹⁸

Komşusunun ihtiyaç duyduğu şeyleri ariyet vermeyen kötü komşu sebebiyle, kişi ihtiyaç duyabileceği her şeyi temin etmek durumunda kalır. Bu vesileyle de birçok araç gerecin sahibi olacağını ifade etmek için söylenir.

38) Ğāreke şumme ğāreke şumme ğāreke.(KK-14)

(جَارَكَ ثُمَّ جَارَكَ ثُمَّ جَارَكَ)

“Komşun, sonra yine komşun, sonra yine komşun.” “*Komşu hakkı, Tanrı hakkı(-dır).*”⁹⁹

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"مَا زَالَ جِبْرِيْلُ يُوصِيْنِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِيْنِي"

“Cebrail, komşu hakkını o kadar tavsiye etti ki az kalsın varis kılacak sandım.”¹⁰⁰

Komşunun, komşusu üzerindeki hakkına dikkat çekmek için söylenir. Bu meseli anlatan kişi, meseli zikrederken hadis-i şerif olduğunu ifade etmiştir.

10. Sevme ve Buğz Etme

Bu başlık altında üç atasözüne yer verilmiştir.

39) Eyşāb əl-əğər ət-dəb ətḥəb. (KK- 11, KK-17)

⁹⁶ Kāsım b. Sellām, *Kitābu'l-Emsāl*, 277.

⁹⁷ İbn ‘Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 3/53.

⁹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/375.

⁹⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/367.

¹⁰⁰ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd Kureşî Bağdâdî İbn Ebi'd-Dünya, *Mekârimü'l-ahlâk*; thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhim (Kahire: mektebetü'l-Kur'an, 1990), 101.

(أَبْصَابُ الْإِجْرِ إِثْدَبُ إِتْحَبُ)

“Ayak nerde çok debeleniyorsa (gidip geliyorsa) o yeri seviyordur.”

Kişinin sevdiği kimselerin yanına gidip geldiği, onları ziyaret ettiğini ifade etmek için söylenir.

40) Habbək akalək bağadək katalək.(KK-1,KK-8,KK-15)

(حَبِّكَ أَكَلِكُ بَعْضِكُ قَتَلِكُ)

“Seni sevdiğinde yer, buğz ettiğinde de seni öldürür.”

Sevgi ve nefretlerinde ölçüsüz olan kimseleri ifade etmede kullanılır.

Fasih Arapçada:

Hiz. Ali'nin şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"أَحِبَّ حَبِيْبِكَ هَوْنَا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيْبِكَ يَوْمًا مَا"

“Sevdiğini ölçülü sev, ola ki bir gün düşmanın oluverir. Buğz ettiğinde de ölçülü buğz et ola ki bir gün dostun oluverir.”

41) Habbək léšāk bağadək məšī ū xallāk.(KK-17)

(حَبِّكَ لَا شَاكَ بَعْضِكُ مِشِي أَوْ خَلَاكَ)

“Seni seviyorsa sana takılır, sevmiyorsa yürür, sana karışmaz.” “Tabak sevdiği deriyi yerden yere çarpar.”¹⁰¹ “Ayı sevdiği yavrusunu hırpalır.”¹⁰²

İnsanın sevdiği kişiyle takıldığını ve onunla uğraştığını, sevmeyişi kişiyle bu şekilde davranmadığını ifade etmek için söylenir.

11. Huy ve İnsan Tabiatı

Bu başlık altında üç atasözüne yer verilmiştir.

42) Əl-ğabal yətbəddel uş-şabī'a me-tətbəddel.(KK-4)

(الْجَبَلُ يَتَبَدَّلُ أَوْ طَبِيعَةُ مَا تَبَدَّلُ)

“Dağ değişir, huy(tıynet) değişmez.” “İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur.”¹⁰³ “Huylu huyundan vazgeçmez.”¹⁰⁴ “Sütle giren, canla çıkar.”¹⁰⁵

Fasih Arapçada:

"مَنْ شَبَّ عَلَى شَيْءٍ شَابَ عَلَيْهِ"

¹⁰¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/140.

¹⁰² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/168.

¹⁰³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/328.

¹⁰⁴ Yusuf Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2004), 41.

¹⁰⁵ Pala, *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*, 269.

“İnsan, yetiştiği ve büyüdüğü hal üzere yaşlanır.”¹⁰⁶

Peygamber efendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"إِذَا سَمِعْتُمْ بِجِبَلِ زَالٍ عَنْ مَكَانِهِ فَصِدِّقُوا، وَإِذَا سَمِعْتُمْ بِرَجْلِ زَالٍ عَنْ خَلْقِهِ فَلَا تَصِدِّقُوا بِهِ، فَإِنَّهُ يَصِيرُ إِلَى مَا جِبَلٌ عَلَيْهِ"

"Dağın yerinden oynadığını iştirseniz inanın, fakat bir kişinin huyunun değiştiğini iştirseniz inanmayın. Çünkü o yine fitratındaki (mayası üzere) şeye döner."¹⁰⁷

Kişinin huyunun değişmeyeceğini ifade etmek için söylenir.

43) əl-bəyü āhā mā yənsāhā. (KK-15, KK-16)

(إِلْيُوهَا مَا يَنْسَاهَا)

“Huylu, huyunu unutmaz.” “Huylu huyundan vazgeçmez.”¹⁰⁸

Fasih Arapçada:

"الطَّيْعُ أَمْلَكُ"

“Huy, daha hakimdir.”¹⁰⁹

İnsanın sahip olduğu huyu kolay kolay bırakamayacağını ifade etmek için söylenir.

44) ət-ṭabī'a taḥt ər-rōḥ. (KK-11, KK-16, KK-17)

(إِطْبِيعَهُ تَحْتَ إِروْح)

“Huy, canın altındadır.” “Can çıkmayınca (çıkmadan, çıkmadıkça, çıkar) huy çıkmaz. (Huy canın altındadır).”¹¹⁰

"الطَّيْعُ أَعْلَبُ"

“Huy daha baskındır.”¹¹¹

"الطَّيْعُ عُلْبَ التَّطْبِيعِ"

“Huy, mizaca (sonradan edinilen mizaca) galip gelir.”¹¹²

Konuyla alakalı Muhammed el-İşbîlî şiirde şöyle diyor:

"وَكُلُّهُ إِلَى طَبِيعِهِ عَائِدٌ ... وَإِنْ صَدَّه الْمَنَعُ عَنْ قَصْدِهِ"

¹⁰⁶ Mehdi, *Sayd'ul-efkâr*, 1/692.

¹⁰⁷ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b Alî b Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzi, *Câmiü'l-mesaniid [ve'l-elkab] = Câmi'ü'l-mesaniid bi-hasri'l-esaniid*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâ (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), 6/396.

¹⁰⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/317.

¹⁰⁹ İbn'Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 2/319.

¹¹⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/212.

¹¹¹ Ebu'l-Abbâs Şehabeddîn İbn 'Arabşâh, *Fâkihetü'l-hulefâ ve mufâkehetü'z-zurefâ*, thk. Eymen Abdülcebbar el-Bu-hayri (Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2001), 457.

¹¹² Kemal Halaylı, *Mu'cemu kunuzi'l-emsâl ve'l-hikemi'l-'Arabiyye en-nesriyye ve's-şi'riyye*. (Beyrut: Mektebetu Lüb-nan [Librairie du Liban], 1998), 206.

كَذَا الْمَاءِ مِنْ بَعْدِ إِسْحَانِهِ ... يَعُودُ سَرِيعًا إِلَى بَرْدِهِ"

“Her şey asıl tabiatına râci’dir maksadından döndürmeye çıksa da engeller.

O su misali gibidir ki kaynatıldıktan sonra hızlıca soğukluğuna döner.”¹¹³

Meselin hikayesi şöyledir: Ağalardan bir tanesi bir çingene ile evlenir. Hali vakti yerinde kimseye muhtaç olmayan bu ağanın karısı çingene (bölgemizde bu manada kareçi) olduğu için dilenme huyunu bir türlü bırakamaz ve vazgeçmez. Hanımıyla başa çıkamayacağını anlayan ağa (bey) çare olarak köşkünün iki ayrı kapı yaptırır. Ağanın ağır misafirleri geldiğinde hanımını dilenirken onlara gözükmeyin diye diğer kapıdan çıkartır ve misafirleri öbür kapıdan kabul eder. Bir müddet geçer ancak çingene bu huyundan hala vazgeçmemiştir. Heybesini alır ve “Allah için bir sadaka verin.” der. Sonunda ağa hanımının bu davranışlarına dayanamayacak seviyeye gelir ve şöyle der; Allah bu kadar ihsan ve nimeti bize vermişken sen neden hala dilenirsin? Dilenmesen olmaz mı? Çingene: “olmaz” der. Çünkü bu benim huyum ve huy değişmez. Can çıkar huy çıkmaz manasında “əṭ-ṭabî’a taḥt ər-rōḥ” meselini söyler.

12.Büyük Sözü Dinleme

Bu başlık altında beş atasözüne yer verilmiştir.

45) əl-mā-lu əkbîr mā-lu tedbîr. (KK-1, KK-15)

(إِلْمَا لُو إِكْبِيرُ مَا لُو تَدْبِيرُ)

“Büyüğü olmayanın tedbiri yoktur.”

Kendisiyle istişare edilecek bir büyük olmadığı zaman işlerin rast gitmeyeceğini ifade etmek için söylenir.

46) əsma‘ mən əgbîrək təhmî dārək. (KK-14)

(إِسْمَاعُ مِنْ إِكْبِيرِكَ تَحْمِي دَارِكُ)

“Büyüğünün sözünü işit, aileni evini korumuş olursun.” “Yaşlının sözünü torbaya sok, büyüğün sözünü heybeye at!”¹¹⁴ “Bin bilsen de bir bilene damış.”¹¹⁵

Fasih Arapçada:

"رَأْيُ الشَّيْخِ خَيْرٌ مِنْ مَشْهَدِ الْغُلَامِ"

“İhtiyarın görüşü, gencin şahit (görmesi) olmasından iyidir.”¹¹⁶

Peygamber efendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"لَنْ يَهْلِكَ رَجُلٌ بَعْدَ مَشُورَةٍ"

¹¹³ Hâşimî, *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*, 48.

¹¹⁴ Türker Acaroğlu, *Türk Atasözleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 98.

¹¹⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/198.

¹¹⁶ ‘Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû ‘Ubeyd el-Bekrî, *Faşlu'l-makâl fi şerhi Kitâbı'l-emsâl*, thk. İhsân ‘Abbâs (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1971), 155.

“İstişare eden kişi, helak olmaz.”¹¹⁷

Büyüklerin sözünün dinlenilmesi ve onlarla istişare etmenin yararlı olduğuna dikkat çekmek için söylenir.

47) Ḥakī kabəl kamā nakš(əl) bəl-ḥağar.(KK-5)

(حَكِي قَبْلَ كَمَا نَقَشَ (ل) بِالْحَجَرِ)

“Eskilerin sözü, taşa nakşedilen söz gibidir.” “Ataların sözü Kur’an’a girmez; ama yanınca yürür.”¹¹⁸

Eskilerin sözünün, tecrübe mahsulü olduğunu dolasıyla hayatı tecrübeye sahip oldukları için sözlerinde yanılma paylarının az olduğu ve sözlerinin işitilmesi gerektiğini ifade etmek için söylenir.

48) kəlmət əl-əgbir xabir.(KK-5)

(كَلِمَةٌ لِأَكْبَرٍ خَبِيرٍ)

“Büyüğün sözü, deneyimlidir.” “Yaşlının sözünü torbaya sok, büyüğün sözünü heybeye at!”¹¹⁹

"عَلَيْكَ بِرَأْيِ الشَّيْخِ، فَقَدْ مَرَّتْ عَلَى وُجُوهِهِمْ عَيْنُ الْعَبْرِ وَتَصَدَّعَتْ لِاسْمَاعِهِمْ آثَارُ الْعَيْرِ"

“Büyüklerin görüşlerine sımsıkı sarıl. Zira onlar olaylara şahitlik etmiş ve başkalarının ders mahiyetindeki hikayelerini de işitmişlerdir.”¹²⁰

Büyüklerimiz hayatta birçok olayla karşılaştıkları için, engin bir tecrübeye sahiptirler. Dolasıyla onların sözü yabana atılacak cinsten değil bilakis işitilip ona gereğince değer ve kıymet verilecek cinsten bir sözdür. Bu mesel de onların sözlerine kıymet verilmesi gerektiğini ifade eder.

49) kəlmət əl-əgbir ka-l kətāb əsma‘ha.(KK-14)

(كَلِمَةٌ لِأَكْبَرٍ كَالْكِتَابِ إِسْمَعَهَا)

“Atalar sözü, kitap gibidir ona kulak ver.” “Ataların sözü Kur’an’a girmez; ama yanınca yürür.”¹²¹

Eskilerin sözünün, tecrübe mahsulü olduğunu dolasıyla hayati tecrübeye sahip oldukları için sözlerinde yanılma paylarının az olduğu ve sözlerinin işitilmesi gerektiğini ifade etmek için söylenir.

13.İhanet-Sadakət, Dostluk ve Arkadaşlık

Bu başlık altında dokuz atasözüne yer verilmiştir.

50) əl-xāyīn mā yəflaḥ (KK-16)

(الْخَائِنَ مَا يَفْلَحُ)

¹¹⁷ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub Kinani Leysi Câhiz, *el-Beyân ve ‘t-tebyîn* (Beirut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl, 2002), 2/16.

¹¹⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/159.

¹¹⁹ Acaroğlu, *Türk Atasözleri*, 98.

¹²⁰ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtu’l-udebâ’ ve muhâverâtu’s-şu‘arâ’ ve’l-buleğâ’* (Beirut: Dârü’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, 1999), 1/44.

¹²¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/159.

“Hâin iflah olmaz.”

Hain olan kişinin nihayetinde hüsrana uğrayacağını ve onmayacağını ifade etmek için söylenir.
Əl-xāyīn yəxīn rōhū. (KK-5)

(إِلْخَايِينَ يَخِينُ رُوحُهُ)

“Hainin ihaneti kendinedir. (Hain kendine ihanet eder).” *“Hile ile iş gören mihnet ile can verir.”*¹²²

Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

"وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ"

“Halbuki kötülük tuzakları, kuranların ayağına dolaşır.”¹²³

el-‘Avar eş-Şinni^{124,125} (öl. 622) şiirinde şöyle der:

"لَا تَأْمَنَنَّ أَمْرًا خَانَ أَمْرًا أَبَدًا ... إِنَّ مِنَ النَّاسِ ذَا وَجْهَيْنِ خَوَانًا"

“Başkasına ihanet eden kimseye sakın ha güvenmeyesin İnsanların bazıları iki yüzlü haindir.”¹²⁶

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ): "أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنْ أَيْتَمَنَكَ وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ."

“Sana bir şey emanet eden kişiye emanetini (hakkıyla koruyarak) iade et. Sana hainlik edene sen hainlik etme.”¹²⁷

Hıyanet eden kimsenin ihanetinin kendine döneceğini ifade etmek için söylenir.

51) əxti ərfa'î dərşətki mən taḫət rəkbətki sant əl-galā tənqadı ü təbqayn əb-nadāmətki. (KK-11)

(إِخْتِي إِرْقِي إِرْقِي ضِرْصِتْكِ مِنْ تَحْتِ رِكْبَتِكِي سَنَّهُ لَعْلَى تَنْقُضِي أَوْ تَبْقَيْنِ إِبْدَامِتْكِ)

“Bacım! Bir diş ekmeğini dizinin altından çıkar. Kıtık seneleri biter, pişmanlıkla kalırsın.”

Fasih Arapçada:

"قَرِينُكَ سَهْمُكَ يُخْطِي وَيُصِيبُ"

“Yakın arkadaşın isabet edip, ıskalayan ok gibidir.”¹²⁸

¹²² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/315.

¹²³ Hayreddin Karaman vd. *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018), Fatır 35/43.

¹²⁴ Asıl adı Bişr b. Munkız'dır. Döneminin hatırı sayılır şairlerindendir. Cehm ve cüheym adında iki oğlu vardır. Hicri 622-624 tarihinde vefat etmiştir.

¹²⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî ibn Kuteybe, *eş-Şi'r ve Ş-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2002), 2/624.

¹²⁶ Ahmed Kebş, *Mecma'u'l-hikem ve'l-emsâl fi Ş-Şi'ri'l-Arabî* (Dımaşk: b.y., 1985), 3/381.

¹²⁷ DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Hadislerle İslam”. (Erişim 25 Ağustos 2021)

¹²⁸ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/124.

Meselin hikayesi şöyledir: Canciğer sürekli birbirlerine gidip gelen iki dost kız varmış. Bir gün kıtlık, fakirlik baş gösterivermiş. Arkadaşlardan birinin mısır mı arpa mı buğday mı tam olarak ne olduğunu bilmediği bir parça ekmeği varmış. Ekmeğini çıkarmış yemeye başlamış. Kıtlık zamanı, şartların zor ve yiyeceğin kolay kolay bulunmadığı bir zaman olduğu için arkadaşını gelirken görünce, elindeki o bir parça ekmeği de dizinin altına saklayivermiş. Oturmuşlar bir müddet hoşbeş, muhabbet, sohbet etmişler. Ancak arkadaşı dizinin altından o ekmeği çıkarmamış ve arkadaşı ile bölüşmemiş. Durumu fark eden misafir arkadaşı tam gideceken arkadaşına şöyle demiş: “əxti ərfa ı dərşətki mən təhət rəkbətki sant əl-ğalə tənqadī ü təbqayn əb-nadāmətki.” “Bacım! bir diş ekmeğini dizinin altından çıkar. Kıtlık seneleri biter, pişmanlığınla kalırsın.”

Arkadaşların bazen birbirlerine cefakâr davranabileceğini, ancak neticesinde pişman olacaklarını asıl sadakatin dar günde belli olacağını ifade etmek için söylenir.

52) əyyāk ü əl-gəzəb ,əyyāk ü əl-ħəlī əyyāk ü əl-ğadər. (KK-18)

(إِيَّاكَ الْكَذِبُ إِيَّاكَ أَوْ الْحَلِيَّ إِيَّاكَ أَوْ الْغَدِرَ)

“Yalandan, hileden ve ihanetten sakın.”

Mardin lehçesi, başka Arap lehçelerinde olduğu gibi telaffuzunda zorlandığı bazı harflerin yerini söyleyiş kolaylığı için kimi harflerle değiştirmişlerdir. Bunların öne çıkan harfleri şunlardır:¹²⁹ "ط ك ر ض ز ق" Meselde geçen əl-gəzəb (الكَذِبُ) kelimesi aslı kef (el-kezibu / الكذب) olan harf, g harfine ibdâl edilmiştir.

İnsanın bu hoş görülme-yen amellerden uzak durması gerektiği ve bu vasıflarla mütehalli olan kimse-nin toplum tarafından sevilme-yeyeceğini ifade etmek için söylenir.

53) əl-yəħaf ‘ənd əl-ħaddād yəħīr ‘alayū šarār. (KK-16)

(إِلْيَقْفْ عِنْدَ لِحْدَادٍ يَطِيرُ عَلَيُّو شَرَارَ)

“Demircinin yanında duranın üzerine illaki kıvılcım sıçrar.”

“Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan (tüyünden).”¹³⁰ “Atum boz at yanına bağlama ya huyın huyulanur ya tuyin. (Atını boz tonlu at yanına bağlama ya huyundan huy kapar yahut tonundan renk alır.)”¹³¹ “İsin yanına varan is, misin yanına varan mis kokar.”¹³² “Eder her cins hemcinsiyle pervâz / Kebûterle kebûter bâz ile bâz.”¹³³ (Her cins kendi hemcinsiyle uçar. Güvercin güvercinle, doğan doğanla)

Fasih Arapçada:

"جَلِيسُ السُّوءِ كَالْقَيْنِ، إِنْ لَا يَحْرِقُ قَوْلَكَ بِشِرَاكِهِ يُؤْذِيكَ بِدُخَانِهِ"

“Kötü arkadaş, demirci gibidir. Kıvılcımlarıyla elbiseni yakmasa da dumanıyla sana eziyet verir.”¹³⁴

¹²⁹ Mehmet Şirin Çıkar - Abdulhadi Timurtaş, “Mardin Yöresi Arapçasının Temel Özellikleri”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 12/34 (2012), 106.

¹³⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/359.

¹³¹ Veled Çelebi İzbudak (ed.), *Atalar Sözü* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1936), 39.

¹³² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/328.

¹³³ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006), 200.

¹³⁴ Kāsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, 130.

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ مَثَلُ الْعَطَّارِ، إِنْ لَمْ يُحْذِكْ مِنْ عِطْرِهِ أَصَابَكَ مِنْ رِيحِهِ، وَمَثَلُ الْجَلِيسِ السُّوءِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْكَبِيرِ، إِنْ لَمْ يُصَبِّكَ مِنْ شَرِّهِ أَصَابَكَ مِنْ رِيحِهِ"

"İyi arkadaşın misali güzel koku satıcısının misali gibidir; sana onu ikram etmese bile kokusundan nasibini alırsın. Kötü arkadaşın misali ise, körük üfleyeninin misali gibidir. Kıvılcımından sana bir şey isabet etmese bile isi sana bulaşır."¹³⁵

Kötü kimselerle oturup kalkan kimsenin sıkıntı çekeceğini ve zarar göreceğini ifade etmek için söylenir.

54) təm zərfi dəbəs yā kəsrət əhbabī təm zərfi yəbəs yā kəllət əşhābī.(KK-11)

(تَمَّ ظَرْفِي دَيْسَ يَا كَثْرَةَ أَحْبَابِي تَمَّ ظَرْفِي يَيْسَ يَا قَلَّةَ أَصْحَابِي)

"Ağzım pekmezliyen ahabım çoktu, ağzım kuruyunca hiç dostum yoktu. (Malı çok olanın dostu çok olur. Malı az olanın dostu az olur.)" "*Vardı bağım malım, gelirdi kardeşlerim; tükendi yağım balım, gelmiyor kardeşlerim.*"¹³⁶

Bu konuda ise bir şiirde şöyle denmektedir:

"رَأَيْتُ النَّاسَ قَدْ مَالُوا ... إِلَى مَنْ عِنْدَهُ فَضْهُ
وَمَنْ لَا عِنْدَهُ فَضْهُ ... فَعَنَهُ النَّاسُ مُنْقَضَهُ"
"رَأَيْتُ النَّاسَ قَدْ ذَهَبُوا ... إِلَى مَنْ عِنْدَهُ ذَهَبُ
وَمَنْ لَا عِنْدَهُ ذَهَبُ ... فَعَنَهُ النَّاسُ قَدْ ذَهَبُوا"

"İnsanları meyyal gördüm gümüşü olanın meyline gümüşü olmayandan ise yüz çevirir gördüm. İnsanları, altını olanın yanına akın eder gördüm. Altını olmayandan ise firar eder gördüm."¹³⁷

"النَّاسُ أَعْدَاءُ لِكُلِّ مُدْفِعٍ ... صِفْرِ الْيَدَيْنِ وَإِخْوَةٌ لِلْمُكْتَرِ
إِذَا مَالَتِ الدُّنْيَا عَلَى الْمَرْءِ رَحَبَتْ ... إِلَيْهِ وَمَالَ النَّاسُ حَيْثُ يَمِيلُ"

"İnsanlar tam takır, her sefilin düşmanı, zengin, varlıklı kimselerin kardeşidirler. Kişiye dünya servetinin eğilimi varsa, insanlar ona rağbet eder ve servet nereye yönelirse onlar da oraya yönelirler."¹³⁸

55) xənət rōhək mā xəntū.(KK-5)

(خِنْتُ رُوحِكَ مَا خِنْتُ)

"Sen, ona değil kendine ihanet ettin."

Fasih Arapçada:

"مَنْ يَخْنُ يَهْنُ"

¹³⁵ Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdірrahmân b. Hallâd er-Râmhurmuזî, *Emsâli'l-hadîs*, thk. Ahmed Abdül-fettah Temmam (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1988), 113.

¹³⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/458.

¹³⁷ Ahmed b. Muhammed el-Ensari el-Yemeni eş-Şirvâni, *Nefhatu'l-Yemen fi mâ yezûlu bi-zikrihi's-şecen*. (Kahire: Matbaatu Tekaddümi'l-İlmiyye, 1324), 217.

¹³⁸ İsfahânî, *Muhâdarâtu'l-udebâ' ve muhâverâtu's-şu'arâ' ve'l-buleğâ'*, 587.

“İhanet eden zelil olur.”¹³⁹

"ما خان شريف ولا كذب عاقل ولا اغتاب مؤمن"

“Asil kişi ihanet etmez, akıllı olan yalan söylemez, mümin olan da gıybet etmez.”¹⁴⁰

Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır:

"إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ"

“Şu da muhakkak ki Allah hiçbir haini, hiçbir nankörü sevmez.”¹⁴¹ “Hiçbir peygamberin emanete hıyanet etmesi düşünülemez. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü, hıyanet ettiği şeyle birlikte gelir. Sonra da hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın herkese kazandığının karşılığı tastamam ödenir.”¹⁴²

Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

"لِكُلِّ غَادِرٍ لُؤَاءٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُقَالُ هَذِهِ غَدْرَةُ فُلَانٍ"

“Kıyamet gününde ihanet eden her kişi için bir sancak dikilecek ve "Bu falanın ihanetidir." denilecektir.”

"أَذِ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنِ اتَّمَمْتَهَا وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ"

“Sana bir şey emanet eden kişiye emanetini (hakkıyla koruyarak) iade et. Sana hainlik edene sen hainlik etme.”¹⁴³

Meselin hikayesi şöyledir: Adamın biri, birisinden buğday istemeye gelir. Buğday sahibi adamı içeri alır, buğday ambarına götürür ve “ihtiyacın olanı ölç ve al.” Adam içeri girer, ölçer ve çuvallarını doldurur. Beriden bir köylü onu görür ve şöyle seslenir: “Ne yaptın aldın mı buğdayımı?” Adam da cevaben: “Evet, adam beni içeri götürdü. Dört ölçek almam gerekirken altı ölçek aldım. Az para ödedim” der ve ölçü tartıda hile yapar. Köylü: “xənət rōhək mā xəntū” “sen ona değil kendine ihanet ettin”. şeklinde cevap verir. Yani sen böyle yaparak insanlar arasındaki itibarını, güvenilirliğini kaybetmek dolayısıyla kendine ihanet etmiş oluyorsun.

İhanet eden kişinin ihanetinin, kendisine çok büyük zararlı olduğunu ve ihanet edenin en nihayetinde hüsrana uğrayacağını ifade etmek için söylenir.

56) Lō-l ‘atîḡ yəṛəd əğdīd əl-‘aduv kān rad şadîḡ. (KK-5)

(لَوْ لَعَتِيقُ يَرِدُ إِجْدِيدُ الْعَدُوِّ كَانَ رَدَّ صَدِيقٍ)

¹³⁹ Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebu’d-dünya ve’d-dîn* (Beirut: Dârü Mektebeti’l-Hayat, 1986), 325.

¹⁴⁰ Ebü’l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, *Vefeyâtul-a‘yan ve enbâu ebna’z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dâru Sadır, 1900), 2/501.

¹⁴¹ el-Hâc 22/38.

¹⁴² Türkçe Kur’an Mealleri "el-Hac/38", (11 Ekim 2021).

¹⁴³ DİB, "Hadislerle İslam".

“Eski olan şey yeniye dönüşebilseydi, düşman da dosta dönüşebilirdi.” “Eski düşman dost olmaz (olsa da dürüst olmaz). (İt derisinden post olmaz).”¹⁴⁴

Nasıl yıpranmış eski bir şeyin yeni bir şeye dönüşmesi mümkün değilse, keza düşmanın da dosta dönüşmesinin mümkün olmadığını ifade etmek için söylenir.

57) Man ğaşšanā falayse mənnā.(KK-13)

(مَنْ غَشَّانَا فَلَيْسَ مِنَّا)

“Bizi aldatan bizden değildir.”

Allah Resulü (sav) şöyle buyurmuştur:

"وَمَنْ غَشَّانَا فَلَيْسَ مِنَّا"

“Bizi aldatan, bizden değildir.”¹⁴⁵

İnsanları aldatmanın Müslüman ahlak ve karakterine yakışmadığı ve Müslümanları aldatan kimsenin kâmil manada bir Müslüman olamayacağını ifade etmek için söylenir.

14. Cimrilik ve Cömertlik

Bu başlık altında sadece bir atasözüne yer verilmiştir.

58) Aşkad təgbar əl-ləkmī əl-ħaləq yəddəq. (KK-16)

(أَشْقَدُ تَكْبَرِ لَقْمِي إِلْحَلِقُ يَضْبِقُ)

“Lokma ne kadar büyürse boğaz o denli daralıyor.”

Peygamber efendimiz hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

"طعام الجواد دواء، وطعام البخيل داء"

“Cömerdin yemeği şifa cimrinin yemeği ise derttir.”¹⁴⁶

أَشْقَدُ “Aşkad” kelimesini örnek verebiliriz. Bu kelime *أش* ve *قد* terkiplerinden oluşmaktadır. Bu terkip fasih Arapçada istifham edatı olarak *أَيُّ* (eyyu) ile *شَيْءٍ* (şey’) ibarelerinden oluşmaktadır. Eyyu kelimesinde bulunan iki *ي* (y) harfi ve şey’ kelimesinden de *ي* (y) ve hemze hazfedilmiştir. Geriye *أش* kalmaktadır. Bu kelimedede Mardin lehçesinde miktar bildiren *قد* (kad) ile birlikte *أشقد* terkiplerini oluşturmaktadır. *أشقد* Mardin lehçesinde miktar ve fiyat için soru edatı olarak kullanılmaktadır.¹⁴⁷

Kişinin serveti arttıkça daha tutumlu ve cimri olduğunu ifade etmek için söylenir.

15. Borç ve Alacak

¹⁴⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/271.

¹⁴⁵ DİB, "Hadislerle İslam".

¹⁴⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Ma'verdî, *el-Emsâl ve'l-hikem*, thk. Ahmed Abdülmün'im Fuad (Riyad: Dârü'l-Vatan, 1999), 214.

¹⁴⁷ Halid Ahmed Abdülkadir el-Meşhedânî, “el-‘Alâkatu beyne'l-Lehceti'l-Mârdiniyye ve'l-luğati'l-‘Arabiyyeti'l-fushâ”, *el-Edebu-ş-Şefehiyyî'l-‘Arabiyyî fî Mârdîn*, ed. Ahmet Abdülhadioğlu (İstanbul: Kriter Yayınları, 2019), 62.

Bu başlık altında yalnızca bir atasözüne yer verilmiştir.

59) ʔd-deyn yəmrəḡ u mā yəmət. (KK-1, KK-8, KK-10)

(أدين يمرض أو يموت)

“Borç hastalanır ama ölmez.” “Borç ödemekle, yol yürümekle tükenir.”¹⁴⁸

Fasih Arapçada:

"أداء الدين من الدين"

“Deynin edâsı dîndendir. Rûz-ı cezâya kalmasın; borcunuzu verin. (Borcun ödenmesi dinin emridir. Kıyamet gününe kalmasın; borcunuzu ödeyin.)”¹⁴⁹

Borç, ne kadar ertelense de silinmeyeceği ve tek çaresinin ödemek olduğunu ifade etmek için söylenir.

16. Sır ve Muhafazası

Bu başlık altında iki atasözüne yer verilmiştir.

60) ʔḡrəbnī ʔksər ʔsdér-ī mā āḡül-lək ʔl-may ‘aleyş ḡārī. (KK-5)

(أضربني إكسر إسداري ما قول لك إلمي عيش جاري)

“Göğsümü vurup parçalasan da suyun neyin üzerinde aktığını söylemem.”

"أملك الناس لنفسه أكتهم لسره"¹⁵⁰

“İnsanların nefesine en hâkim olanı, sırrını en iyi saklayanıdır.”

Meselin hikayesi şöyledir: Kalpten, candan olan, birbirleriyle asırlık dost olan iki arkadaş varmış. Arkadaşlardan biri bir adamla anlaşmazlık yaşamış ve onu öldürmüş. Akabinde adamı pınar yakınlarında bir yere gömmüş. Katil olan adamın arkadaşı kasaptır. Katil kişi, kasap olan arkadaşının sırrı koruyup koruyamadığını, aralarındaki samimiyeti ölçmek ister. Katil, oğlunu iki kilo et almaya gönderir. Oğlu etleri babasına getirir. Katil baba oğluna hitaben: “Git bu etleri kasap arkadaşımın göğsüne vur.” der. Oğlan denileni harfiyen yerine getirir. Samimi olan kasap arkadaşı da şu meseli söyler: “ʔḡrəbnī ʔksər ʔsdér-ī mā āḡül-lək ʔl-may ‘aleyş cārī.” Göğsümü vurup parçalasan da suyun neyin üzerine aktığını söylemem. Zira daha önce arkadaş, adamı öldürüp pınar yakınlarındaki bir kayanın dibine gömmüştü ve hadise ikisinin arasında sırdı. Kendisi de yaşanan olaya telmihte bulunarak aralarındaki sırrı itiraf etmeyeceğini beyan etmektedir.

Mesel, sırrı muhafazanın, dostluk ve sadakatin önemine dem vurmak için söylenir.

61) Sərrək lā-tḡəlū le-şadəkək ,şadəkək ta-yərōḡ yəḡülū le-şadəkū (KK-4)

(سرك لا تقول لصديقك ، صديقك تروح تقول لصديقو)

¹⁴⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/202.

¹⁴⁹ Âdem Ceyhan - Hasan Yılmaz, “Arapça Güzel Sözler Derlemesi Nesrî’l-Leâlî’nin Mensur Bir Tercümesi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (27 Eylül 2019), 103.

¹⁵⁰ Meydânî, *Mecma’u’l-emsâl*, 2/287.

“Sırrını anlatma dostuna o da anlatır dostuna.” “Sırrını açma dostuna (dostunun dostu vardır) o da söyler dostuna.”¹⁵¹

Fasih Arapçada:

"سِرُّكَ أُسِيرُكَ فَإِنْ تَكَلَّمْتَ بِهِ صِرْتِ أُسِيرَهُ"

“Sırrın esirindir. Ondan bahsedersen sen onun esiri olursun.”¹⁵²

"مَنْ حَصَّنَ سِرَّهُ أَمِنَ ضَرَّهُ"

“Sırrını muhafaza eden zararlarından (paylaşması durumunda başına gelecek olan) emin olur.”¹⁵³

Kişinin özel, gizli kalmasını istediğini bilgilerini en yakınları dahil kimseyle paylaşmaması gerektiği, paylaşması durumunda sırrının ifşa olacağını ifade etmek için söylenir.

17. Zekâ ve Ahmaklık

Bu başlık altında üç atasözüne yer verilmiştir.

62) Əl-aħmaq mā-lū çārā. (KK-14)

(الْأَحْمَقُ مَا لَوْ جَارًا)

“Ahmağa sırtını dönmekten başka çare yok.”

Fasih Arapçada:

"مَا يُدَاوِي الْأَحْمَقُ بِمَثَلِ الْإِعْرَاضِ عَنْهُ"

“Ahmağa sırt dönmekten başka bir şey çözüm değildir.”¹⁵⁴

Bu konu da bir şiirde şöyle diyor:

"لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ يُسْتَطَبُ بِهِ إِلَّا الْحَمَاقَةَ أَعَيْتَ مَنْ يَدَاوِيهَا"

“Her derdin bir devası var ancak ahmaklık kendisini tedavi edeni aciz bırakmıştır.”¹⁵⁵

Bu kelimenin Suriye Halep lehçesinde kullanılan “*elgerrāre*¹⁵⁶ *malāha çare*”¹⁵⁷ meselinde de geçmektedir. Çārā: Çare, çözüm anlamına geldiği, bu kelimenin Farsçadan Türkçe aracılığıyla Arapçaya girdiği belirtilmiştir.¹⁵⁸

Ahmakla başa çıkılamayacağını ve ahmaklığın çözümü olmadığını dikkat çekmek için söylenir.

63) Əl-aħmaq ləhū əl-may. (KK-14)

¹⁵¹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/428.

¹⁵² Mâverdî, *Edebu'd-dünya ve'd-dîn*, 306.

¹⁵³ İsfahânî, *Muḥâḍarâtu'l-udebâ' ve muḥâverâtu's-şu'arâ' ve'l-bulegâ'*, 1/160.

¹⁵⁴ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/327.

¹⁵⁵ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferid*, 2/226.

¹⁵⁶ Geveze kadın.

¹⁵⁷ Raghed Mohammad, “Bazı Arap Lehçelerindeki Atasözlerinde Geçen Türkçe Kelimeler”, *Dil Araştırmaları* 9/17 (30 Kasım 2015), 210.

¹⁵⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri (TDK), “çare”, (02 Eylül 2021).

(إِلْحَمَقَ لَهُ الْمَيِّ)

“Ahmağa, su vardır. / Ahmağın hakkı suda boğulmasıdır.”

Ahmak kişinin yaşamasından ölümünün evla olduğunu ifade etmek ve onun zemmi için söylenir

Bir şiirde şöyle diyor:

"إِحْدَرِ الْإِحْمَقَ أَنْ تَصْحَبَهُ ... إِمَّا الْإِحْمَقُ كَالْقَوْبِ الْخَلْقِي
كَلَّمَا رَفَعْتُهُ مِنْ جَانِبٍ ... زَعَزَعْتَهُ الرِّيحُ يَوْمًا فَانْخَرَقَ
أَوْ كَصَدْعٍ فِي زُجَاجٍ فَاحْشِي ... هَلْ تَرَى صَدْعَ زُجَاجٍ يَلْتَصِقُ
فَإِذَا عَانَبْتَهُ كِي يَرْعَوِي ... زَادَ شَرًّا وَتَمَادَى فِي الْحَمَقِ"

“Âgâh ol! Ahmakla dostluk kurayım deme sakın, zira ahmak yırtık elbise gibidir

Yamamaya çalışsan da bir taraftan rüzgarlar sarsar onu öbür taraftan

Veyahut bir camdaki büyük kırık gibidir sen cam kırığını onduğunu gördün mü?

Caysın diye uyarırsan sen onu şerri artar ve ahmaklığı çoğalır öbür yandan¹⁵⁹

64) Ət-ṭül ,ṭül ən-naxəl ū-l ‘aḳəl, ‘aḳəl saxəl.(KK-10)

(إطول طول نخل أو لعقل عقل سخل)

“Boyu palmiye ağacı boyunda, Akli keçi yavrusu kararında(kadar).” “Akıl olmayınca ne yapısın sakal?”¹⁶⁰

Fasih Arapçada:

"تَرَى الْفَيْتَانَ كَالنَّخْلِ وَمَا يُدْرِيكَ مَا الدَّخْلُ"

“Hurma boyunda delikanlılar görürsün amma akli kaç karış bilemezsin.”¹⁶¹

Boyu uzun olup da kafası basmayan, zeki olmayan kimseler için kullanılır.

18.Çalışkanlık ve Tembellik

Bu başlık altında beş atasözüne yer verilmiştir.

65) Əṭrāb əş-şayf za‘farān əš-šətī.(KK-17)

(إطراب صيف زعفران شتي)

“Yazın toprağı, kışın safranıdır.” “Karıncadan ibret al, yazdan kışı karşılar.”¹⁶²

¹⁵⁹ İbn ‘Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 2/226.

¹⁶⁰ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/130.

¹⁶¹ Kāsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*, 130.

¹⁶² Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/346.

Yazın emek harcaııp topladığın toprak, kışın safran olur. Yazın çalışılıp didinilmesi neticesinde, kışın rahata kavuşulduğunu ifade eder. Yazın harcanan emeğin, çekilen cefanın kış mevsiminde sefasının sürüleceğini ve emeklerin karşılığının alınacağını beyan etmek için söylenir.

66) ăřtăđel kama l- kalăb u kăl kama s-sabă'. (KK-5, KK -18)

(إشغَلْ كَمَا الْكَلْبُ أَوْ كَلْ كَمَا السَّبْعُ)

“Köpek (it) gibi çalış, aslan gibi ye.”

“Ağustos'ta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar.”¹⁶³ “Yazın başı pişenin, kışın aşı pişer.”¹⁶⁴ Türkçemizde ayrıca çok çalışmak anlamına gelen “it gibi çalışmak”¹⁶⁵ deyimini de bu anlamda zikredilebilir.

67) ăřtăđel kamā 1-kalăb u kăl kamā s-sabă'.(KK-8)

(إشغَلْ كَمَا الْكَلْبُ أَوْ كَلْ كَمَا السَّبْعُ)

“Köpek gibi çalış, aslan gibi ye.”

Türkçemizde bu mesele benzerlik teşkil edebilecek “*it gibi çalışmak*”¹⁶⁶ ve “*aslan gibi*”¹⁶⁷ deyimleri zikredilebilir.

Fasih Arapçada:

"مَنْ جَالَ نَالَ"

“Çalışan, gayret eden kazanır. Umduğunu elde eder.”¹⁶⁸

"غِبَارُ الْعَمَلِ خَيْرٌ مِنْ زَعْفَرَانِ الْعَطَلَةِ"

“Çalışmanın tozu, işsizliğin ve tembelliğin safranından iyidir.”¹⁶⁹

Kişinin, rızkını kazanması ve kimseye muhtaç olmaması için çalışıp didinmesi gerektiğine vurgu yapmak amacıyla söylenir.

Bu hususta Selâhaddin es-Safedî'nin şöyle bir şiiri vardır:

"الْجِدُّ فِي الْجِدِّ وَالْحِرْمَانُ فِي الْكَسَلِ ... فَانصَبْ تُصِيبَ عَنْ قَرِيبٍ غَايَةَ الْأَمَلِ"

“Başarı gayrete aşıktır, mahrumiyet tembelliğe bilesin. Kalk! yola düş ki hedeflerin zirvesine erisin.”¹⁷⁰

68) ăl-yăt'ab yăl'ab. (KK-8, KK-10, KK-15)

(إِيْتَعَبْ يَلْعَبْ)

¹⁶³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/123.

¹⁶⁴ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/47.

¹⁶⁵ TDK, “İt gibi çalışmak”.

¹⁶⁶ TDK, “İt gibi çalışmak”.

¹⁶⁷ TDK, “Aslan gibi”.

¹⁶⁸ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/327.

¹⁶⁹ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/67.

¹⁷⁰ Mehdi, *Sayd'ul-efkâr*, 1/1/186.

“Yorulan, çabalayan oynar.” “Bal tutan parmağını yalar.”^{171,172} “Safa ile yenen cefa ile kazanılır.”¹⁷³ “Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.”¹⁷⁴ “Toprağı işleyen, ekmeği dişler.”¹⁷⁵ “

Fasih Arapçada:

"مَنْ سَعَى رَعَى"

“Çabalayan koyunlarını otlatmayı başarır.”¹⁷⁶

Çalışıp çabalayan kimsenin emeğinin karşılığını alacağını ve emek harcandıktan sonra rahata erişileceğini ifade etmek için söylenir.

69) əl-yəzra' yərfə'. (KK-10)

(الْبَزْرُ يَرْفَعُ)

“Eken biçer.”

اَلْ / əl (ki, en, an): Fiilin başına gelen اَلْ / əl aslı fasih Arapçada ism-i mevsul olan اَلَّذِي / el-lezî'dir. Kelimenin sonundaki ي /ye, ذ/ zel ve şeddeli lam hazf edilmiştir. Kelimenin başındaki elif esre kılınarak telaffuz edilmektedir.

“Ne doğrarsan aşına, o çıkar karşına (kaşığına).”¹⁷⁷ “Eken biçer, konan göçer.”¹⁷⁸ “Tarlada izi olmayanın harmanında yüzü olmaz.”¹⁷⁹ “Ekmeden biçilmez.”¹⁸⁰

Fasih Arapçada:

"مَنْ زَرَعَ حَصَدَ"

“Eken biçer”¹⁸¹

"مَنْ جَدَّ وَجَدَّ"

“Ciddi bir şekilde çalışan karşılığını alır.”¹⁸²

Sadece çalışan, emek harcayan kimsenin karşılığını alacağını ve çalışmayan kimsenin zararlı çıkacağını ifade etmek için söylenir.

¹⁷¹ Acaroğlu, *Türk Atasözleri*, 64.

¹⁷² Pala, *Sözün Özünden Düünden Bugüne Atasözleri*, 45.

¹⁷³ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/419.

¹⁷⁴ Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 61.

¹⁷⁵ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/450.

¹⁷⁶ Meydânî, *Mecma'u'l-emsâl*, 2/327.

¹⁷⁷ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/395.

¹⁷⁸ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/258.

¹⁷⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1/441.

¹⁸⁰ TDK, “Ekmeden biçilmez”.

¹⁸¹ Mehdi, *Sayd'ul-efkâr*, 1/182.

¹⁸² İbşîhî, *el-Mustetraf fî külli fennin müstezraf*, 307.

Sonuç ve Değerlendirme

Gökçe köyü ve çevresinde konuşulan Arapça lehçenin hem sesbilgisi hem biçim bilgisi hem de söz dizimi bakımından Arapçanın bir lehçesi özelliklerini taşıdığı, Mardin köylerinde ve diğer başka bölgelerde konuşulan “Qıltu” lehçesinin hâkim olduğu düşünülmektedir.

Gökçe köyü ve çevresi atasözleri, diğer kültür ve dillerden alınan ve benzer olanları içermekte, başka Arap lehçelerinde kullanılan aynı veya benzer atasözleri bulundurmakta ve fasih Arapça ile birçok açıdan ortak ve benzer atasözlerini içermektedir. Ayrıca bölge sakinlerin Müslüman olması nedeniyle Kur’an ve hadisten mülhem mesellere de şahit olunmaktadır. Netice itibarıyla bu diyalektin fasih unsurları ihtiva etmesi fesahat cihetiyle güçlü olduğuna delil teşkil etmektedir. Lehçenin fasih unsurları barındırması önemlidir. Ancak dil gibi canlı ve zamanla değişime maruz kalabilen bir olgu için zor durumdur. Bu durum, özellikle yazı ve edebiyatta kullanılmayan folklorun derlenmesinin ve kayıt altına alınmasının büyük ehemmiyet arz ettiğini göstermektedir.

Gökçe köyü ve çevresinde kullanılan kelimelerin değişim ve dönüşümlerine dair tahliller esnasında bazı kelimelerin biçim ve anlam bakımından fasih Arapçayla aynı olduğu görülmekte bazılarının sadece anlam bakımından aynı olduğu biçim bakımından bazı değişikliklere uğradığı ve fasih Arapçada bulunmayan bazı sesletimlere sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca fasih Arapçada bulunmayan ç, g gibi harfleri de içerdiği ve birçok Arap lehçesinde telaffuz edilmeyen س (ث), گ (ج), ز (ذ), ز (ظ), ق (ق) seslerinin bu lehçede varlığını sürdürdüğü gözlemlenen bir diğer husustur.

Mardin lehçesinde genellikle kelimenin sonundaki müenneslik alameti olan ة / te’ ve tenvîn hazfedildiği ve müenneslik alameti olarak da kelimenin sonuna ي / ya’ harfinin getirildiği de ayrıca tespit edilmiştir.

Muzâri fiillerin ilk harflerinde /ə/ sesinin de yoğun bir şekilde kullanıldığı ve kelime sonlarının sakin kılındığı da lehçede gözlenen durumlar arasındadır. Ayrıca lehçede hazf, ibdâl, imâle, ses türetimi gibi ses olaylarının bulunduğu şahit olunmaktadır.

Çalışmada, tematik taksimde en çok erişilen atasözü sayısını mevsimler ve aylarla ilgili olan kısmın oluşturması, bölge halkının çiftçilikle iştigal ettiğinin bu bağlamda da çiftçiliğe gösterdiği önemin bir yansıması olduğu düşünülmekte ve bu durumu sosyolojik bir sonuç olarak zikretmenin de yerinde olacağı düşünülmektedir.

Saha çalışmasının derlenmesinde atasözlerini kayıt altına alma konusundaki sınırlılık kayıt altına alılabilen mesellerden müteşekkil olmasıdır. Kayıt altına alınamayan ve halk dilinde kullanılan birçok meselin var olduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Zira araştırmada kaynak kişiye bildiği atasözü sorusu yöneltildiğinde atasözü aklına gelmemesi durumunda ya da kaynak kişi tam manasıyla hatırlamadığı atasözü nü zikretmekten kaçınmıştır. Mülakat yapılan kişilerin bütün meselleri hatırlamamaları sebebiyle dışarıda kalan atasözlerinin olabileceği ve literatürün tamamını kuşatmak gibi bir iddiamızın olmadığını belirtmekte yarar vardır.

Etik Beyan/ Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı / Ethical Approval	... Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelerine bağlı kalınmıştır. / <i>An application for ethical approval was made to ... University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Finansman/ Grant Support	Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Açık Erişim Lisansı /Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.</i>
Finansman / Funding	Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / <i>The author acknowledges that He received no external funding in support of this research.</i>
Yazar Katkıları / Author Contribution	Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: MAKA (%60), İÇ (%40) Veri Toplanması / Data Collection: MAKA (%60), İÇ (%40) Veri Analizi / Data Analysis: MAKA (%60), İÇ (%40) Makalenin Yazımı / Writing up: MAKA (%60), İÇ (%40) Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: MAKA (%60), İÇ (%40)
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / <i>The author declares that He has no competing interests.</i>
Telif Hakkı / Copyright	M. Ali Kılavuz Araz, Doç. Dr.-İzzettin Çelik-Yüksek Lisans Öğrencisi

Kaynakça

- Acaroğlu, Türker. *Türk Atasözleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü: Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler: Bölge Ağzlarında*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Basım, 2004.
- ‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Cemheratu'l-emsâl*. Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1988.

- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2. Basım., 2006.
- Başaran, Selman. *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1994.
- Bayam, Abdülkadir. *Arap Mesellerinde Şahıs İsmi Problemi*. Kayseri: Tezmer, 2013.
- Bekrî, ‘Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû ‘Ubeyd. *Faslu’l-makal fî şerhi Kitâbi’l-emsâl*. thk. İhsân ‘Abbâs. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1971.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Bahru’z-zehhâr musnedu’l-Bezzâr*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem, 1988.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahîh-i Buhârî*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. Dimaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesir- Dâru’l-Yemâme, 5. Basım, 1993.
- Buhturî, Ebû ‘Ubeyd el-Velid b. Ubeyd b. Yahyâ. *el-Hamâse*. thk. Ahmed Muhammed ‘Ubeyd - Muhammed İbrâhîm Huvver. Ebûzabî [Abudabî] el-İmaratü’l-Arabiyyeti’l-Müttehîde: el-Mecmaü’s-Sekafi, 2008.
- Bustânî, Butrus. *Muhîtü’l-Muhît: Kâmusu’l- mutevvel li’l-lugati’l-‘Arabiyye*. Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], 1983.
- Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub Kinani Leysi. *el-Beyân ve’t-tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl, 2002.
- Ceyhan, Âdem - Yılmaz, Hasan. “Arapça Güzel Sözler Derlemesi Nesrî’l-leâlî’nin Mensur Bir Tercümesi”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (27 Eylül 2019), 96-136.
- Çotuksöken, Yusuf. *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 1. Basım, 2004.
- Çıkar, Mehmet Şirin - Timurtaş, Abdulhadi. “Mardin Yöresi Arapçasının Temel Özellikleri”. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 12/34 (2012), 103-118.
- Dabbî, Ebu’l-‘Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya’lâ. *Emsâlu’l-‘Arab*. Beyrut: Mektebetü’l-Hilâl, 1. Basım, 2003.
- Demir, Zeynettin. *Mardin İli Midyat İlçesinde Yaşayan Mahalmilerin Folklor ve Etnografyası*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinani el-Leysi Cahiz. *Kitâbu’l-Hayevân*. thk. Muhammed Basil Uyun Seved. 8 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî. *Edebu’d-dünya ve’d-dîn*. Beyrut: Dârü Mektebeti’l-Hayat, 1986.
- Ebü’ş-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer b. Hayyan Ensari İsfahani. *Kitâbu’l-Emsâl fî’l-hadîsi’n-nebevî*. thk. Abdülali Abdülhamid Hamid. Bombay: Dârü’s-Selefiyye, 2. Basım, 1987.
- Emre, Yunus. *Yunus Emre Divanı : İnceleme*. ed. Mustafa Tatçı. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990.
- Meşhedânî, Halid Ahmed Abdülkadir. “el-‘Alâkatu beyne’l-Lehçeti’l-Mârdiniyye ve’l-luğati’l-‘Arabiyyeti’l-fushâ”. *el-Edebu’ş-Şefehiyyî’l-‘Arabiyyî fî Mârdîn*. ed. Ahmet Abdülhadioğlu. 304. İstanbul: Kriter Yayınları, 1. Basım, 2019.

- Gökalp, Ziya. *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- Göyünç, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1969.
- Halaylı, Kemal. *Mu'cemu kunuzi'l-emsâl ve'l-hikemi'l-' Arabiyye en-nesriyye ve's-şi'riyye*. Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], 1998.
- Hâşimî, Ahmed. *es-Sihru'l-halâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Haşimî, Ebu'l-Hayr. *el-Emsâl-li'l-Hâşimî*. Dımaşk: Dârü Sa'düddin, 1. Basım, 2002.
- Hüseyin Mehdi. *Sayd'ul-efkâr fi'l-edeb ve'l-ahlâk ve'l-hikem ve'l-emsâl*. 2 Cilt. Yemen: Mektebetü'l-Mühâmi, 2009.
- İbn 'Arabşâh, Ebu'l-'Abbas Şehabeddîn. *Fâkihetu'l-hulefâ' ve mufâkehetü'z-zurefâ'*. thk. Eymen Abdülcebbar el-Buhayri. Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1. Basım, 2001.
- İbn Ebi'd-Dünya, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd Kureşî Bağdâdî. *Mekarimü'l-ahlâk*. thk. Mecdî es-Seyyid İbrâhim. Kahire: Mektebetü'l-Kur'an, 1990.
- İbn Hallikan, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtul-a'yan ve enbâu ebna'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1900.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2002.
- İbn 'Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-'İkdü'l-ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut : Dâru Sadır, 3. Basım, 1994.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî. *Câmi'u'l-mesânîd ve'l-ekâb (Câmi'u'l-mesânîd bi-hasri'l-esânîd)*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâ. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.
- İbşihî, Ebü'l-Feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr. *el-Mustetrafi külli fennin müstezraf*. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1998.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Muhâdarâtu'l-udebâ' ve muhâverâtu's-su'arâ' ve'l-buleğâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1. Basım, 1999.
- İzbudak, Veled Çelebi (ed.). *Atalar Sözü*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1936.
- Jastrow, Otto. "Türkiye'de Arapça Dialektleri-Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru". çev. Muna Özezen. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/2 (2015), 63-64.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû Ubeyd. *Kitâbu'l-emsâl*. thk. Abdulmecîd Katâmiş. Dımaşk-Beyrut: Darü'l-me'mun li't-Türâs, 1. Basım, 1980.
- Kebş, Ahmed. *Mecma'u'l-hikem ve'l-emsâl fi's-şi'ri'l-Arabî*. 11 Cilt. Dımaşk, 3. Basım, 1985.

- Ma'verdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *el-Emsâl ve'l-hikem*. thk. Ahmed Abdülmün'im Fuad. Riyad: Dârü'l-Vatan, 1. Basım, 1999.
- Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Mecma'u'l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1972.
- Mohammad, Raghed. "Bazı Arap Lehçelerindeki Atasözlerinde Geçen Türkçe kelimeler". *Dil Araştırmaları* 9/17 (30 Kasım 2015), 199-213.
- Önel, Abdülhakim. *Harran Araplarında Dil ve Edebiyat Bağlamında Arapça Meseller ve Tahlilleri*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Pala, İskender. *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018.
- Râmhumuzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd. *Emsâli'l-hadîs*. thk. Ahmed Abdülfettah Temmam. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1. Basım, 1988.
- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdümelik b. Muhammed b. İsmâîl. *et-Temsîl ve'l-muhâdara fi'l-hikem ve'l-münâzara*. thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Dârü'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 2. Basım, 1983.
- Sedûsî, Ebû Feyd Müerric b Amr b Haris Müerric. *Kitâbu'l-Emsâl*. Thk. Ramazan Abduttevvab. Beyrut: Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1983.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn. *el-Cevâhir ve'd-durer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. thk. İbrâhim Bacis. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1999.
- Sini, Mahmûd İsmail vd. *Mu'cemü'l-emsali'l-Arabiyye*. Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], 1. Basım, 1992.
- Suhârî, Seleme b. Muslim el-Avtebî. *el-İbâne fi'l-luğati'l-Arabiyye*. thk. Abdülkerim Halife vd. 4 Cilt. Maskat: Vizaretü't-Türasi'l-Kavmi ve's-Sekâfe, 1999.
- Şentürk, Nazmi. *Atasözleri - Deyimler - Özdeyişler*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 1999.
- Şirvânî, Ahmed b Muhammed el-Ensari el-Yemeni. *Nefhatu'l-Yemen fi mâ yezûlu bi-zikrihi's-şecen*. Kahire: Matbaatu Tekaddümi'l-İlmiyye, 1324.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 8. Basım, 2011.
- Yurtbaşı, Metin. "Özbekistan'dan ve Anadolu'dan Çocuk Atasözleri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 7/13 (01 Aralık 2014), 85-146.

İnternet Kaynakları

- Academia. "الأمثال العربية الشعبية في أسعد". Erişim 20.07.2021. <https://www.academia.edu/44357416>
- Aldiwan. "حزيران وتموز وآب". Erişim 03 Ekim 2021. "https://www.aldiwan.net/poem83937.html".
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Hadislerle İslam". Erişim 25 Ağustos 2021, "https://hadislerleislam.diyana-net.gov.tr." 3/580-581.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. "Has". Erişim 16 Kasım 2021. "https://islamansiklopedisi.org.tr/has--arazi".

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “Komşu”. Erişim 19 Eylül 2021. “<https://www.islamansiklopedisi.org.tr/komsu>”.

el-Mektebetü'ş-Şâmile'l-Hadîse (al-Maktaba), "اعرف لجارِكَ حَقَّهُ". (Erişim 21 Eylül 2021) "<https://al-maktaba.org>".

Kur'an Mealleri. “El-Hac/38”. Erişim 11 Ekim 2021 “<https://www.kuranmeali.com>”.

T.C. Mardin Valiliği, “Kaymakamlıklar” Erişim 27 Temmuz 2021. <http://www.mardin.gov.tr/ilcelerimiz>.

TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “çare” Erişim 02 Eylül 2021 “<https://www.sozluk.gov.tr/>”.

TDK, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İt gibi çalışmak” Erişim 14 Eylül 2021 “<https://www.sozluk.gov.tr/>”.

Türkiye Nüfusu İl İlçe Mahalle Köy Nüfusları. “Mardin Artuklu Gökçe Mahallesi Nüfusu” Erişim 27 Temmuz 2021. <https://www.nufusune.com/157281-mardin-artuklu-gokce-mahallesi-nufusu>